

קרקע

כתב עת של המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע

קרקע

כתב עת לליבון סוגיות קרקעיות

יו"ר המכון: עמיעד (עדי) ניב
עורך: עמי דור-און

**"קרקע" – כתב עת של המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע ע"ש בן-שמש, מיסודה של
קרן קיימת לישראל, רח' המלך ג'ורג' 43, ת"ד 7283, ירושלים 91072, טל': 02-6246828**

מס"ק: 0302-6248 ISSN:

Email: machon@kkl.org.il

www.kkl.org.il/GenericStaticTemplate.asp?sid=439

עורך: עמי דור-און

הוועדה האקדמית שליד המכון:

עמיעד (עדי) ניב – יו"ר

**פרופ' יהודה גרדוס, עמי דור-און, פרופ' יהושע ויסמן, פרופ' יוסי כץ, פרופ' חנוך לביא,
ד"ר דפנה לוינסון-זמיר, פרופ' יונתן קורנבליט**

יועץ: פרופ' גדעון ביגר

מזכירת המערכת: תמר לבון

סדר, עטיפה והרפסה: מפעלי דפוס כתר, ירושלים 02-6551000

בשער: "כנס ירושלים" בבית ימק"א

תוכן העניינים

**החלופה המועדפת: יישוב קהילתי לכל מפוני עזה
עמיעד (עדי) ניב - עמוד 5**

**ישראל חייבת להיות מדינה יהודית ולא רק דמוקרטית
יחיאל לקט - עמוד 9**

**ההתנתקות אינה רק פתרון טכני המתמקד בטבלאות פיצויים
ובהקצאת מגרשים; הפינוי עוסק באנשים חיים שיש
להבין את מצוקתם
יונתן בשיא - עמוד 15**

**רצועת עזה נוצרה באקראי, אחרי 1948, כחיץ בין הכוחות
הצבאיים הישראליים לבין הכוחות המצריים
פרופ' גדעון ביגר - עמוד 21**

**ממוצע הפיצוי למשפחת מפונים - כ-300 אלף דולר
מוטי בסוק - עמוד 30**

**ההתנתקות חיונית לקיומה של ישראל
כמדינה יהודית-ציונית-דמוקרטית
פרופ' ארנון סופר - עמוד 34**

תכנית ההתנתקות מציבה בעיות חוקתיות בלתי פתורות
פרופ' שמעון שטרית - עמוד 38

ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות
נאותה לקידום תכנית מדינית כוללת
אורי שגיא - עמוד 43

ישראל חייבת להתכנס בתוך השטחים
שבמסגרתם היא יכולה להבטיח את אופייה
היהודי - וזו מטרת ההתנתקות
אהוד אולמרט - עמוד 49

גם אם יבוצע פינוי ההתנחלויות מהרצועה
במלואו, לא תיווצר כל בעיה קרקעית
יעקב אפרתי - עמוד 56

התנתקות - הזדמנות לפיתוח הנגב או עוד החמצה?
אורי נעמתי - עמוד 61

ההיסטוריה של הפינויים חוזרת על עצמה
ועל שגיאותיה; הפינוי לא יתרום לפיתוח הנגב
פרופ' יהודה גרדוס - עמוד 64

החלופה המועדפת: יישוב קהילתי לכל מפוני עזה

עמיעד (עדי) ניב

יו"ר המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע

סוגיית ההתנתקות ופינוי היישובים היהודיים מרצועת עזה, הניצבת כיום במרכז הדיון הציבורי בישראל, אינה רק עניין פוליטי אלא גם נושא מהותי ביותר באשר למדיניות הקרקעית הישראלית. מן הטעם הזה ליבון השאלה אם יהיו להתנתקות השלכות קרקעיות מהווה רכיב חשוב של ההחלטות שיתקבלו במערכות הלאומיות העוסקות בנושא.

על אף החלטת הממשלה בדבר פינוי אלפי תושבים יהודים מחבל עזה, עדיין רב הבלתי ידוע על הידוע. דוגמה לחוסר הוודאות היא, למשל, התלבטות הממשלה באשר לשאלה לאן יועברו המפונים: האם ליישובים חדשים וייחודיים או למסגרת של יישובים – עירוניים או חקלאיים – קיימים? לוח הזמנים המתוכנן להשלמת ביצוע ההתנתקות מעלה כי מדובר בתהליך שיתבצע במהלך השנה הנוכחית. באופן מעשי מדובר בפרק זמן קצר ביותר, אם לוקחים בחשבון את כל ההחלטות הסטטוטוריות הנדרשות להחלטה מסוג זה. הדרך הפשוטה ביותר מנקודת הראות של ההיבטים הביורוקרטיים והתכנוניים היא להעביר את המפונים ליישובים קיימים שבהם קיימת אפשרות להרחבה או שהרחבה כזו כבר מצויה בשלבי ביצוע. הקמתם של יישובים אינטגרטיביים חדשים שייועדו למתיישבים המפונים כמקשה אחת היא הדרך המסובכת יותר, כיוון שבה יש לעבור את כל המהלכים החוקיים הנדרשים, כמו איתור השטח, תכנונו, הבאת התכנון לאישור כל רשויות התכנון וכיוצא בזה, ורק לאחר סיום מסכת השלבים האלה עדיין קיים הצורך להקים בפועל את היישוב, תהליך לא קצר כשלעצמו.

במסגרת התכנית כולה מדובר בכמאה משפחות שיפוננו מן השטחים המזרחיים של הארץ, ובכ-1,500 משפחות של תושבי חבל עזה, שהן למעשה לב הבעיה. משפחות אלה מתחלקות לכ-1,100 יחידות קהילתיות ולכ-400 יחידות חקלאיות פעילות. עד כה הועלו רעיונות שונים ומשונים ליישובם מחדש של המפונים. אחד הפתרונות הוצע

בכנס ירושלים השלישי שלנו על ידי ראש המועצה האזורית אשכול, שלדעתו הכי נכון להעביר את כל המתיושבים ליישובים חדשים שיוקמו במערך המוניציפאלי של חבל אשכול, שהוא בעל מרבית התכונות שיש לגוש קטיף, החל במזג האוויר, דרך תכונותיה של האוכלוסייה המקומית וכלה במאפיינים הקרקעיים, בסוגי הגידולים החקלאיים האפשריים ועוד.

כל בחינה של הבעיות הנוצרות בשל הצורך לפנות את המתיושבים ולהעמיד לרשותם חלופות ריאליות מראה כי הדרך הנכונה, הפשוטה והנוחה ביותר היא החלופה של שימוש במגורים ביישובים קיימים, כלומר השלמת שכונות קהילתיות או הצטרפות למושבים או לקיבוצים קיימים שבהם קיימות נחלות (חלקות) פנויות או שניתן להרחיב אותן במסגרת תכניות הרחבה מאושרות או כאלה שאפשר לאשרן בתהליכים מקוצרים. לבחירה בדרך זו יש יתרון נוסף: לא יהיו לכך כל השלכות קרקעיות יוצאות דופן על ישראל.

לעומת זאת, הבחירה בחלופה של יצירת יישובים חדשים לחלוטין תוביל בהכרח לתהליך העלול להתמשך זמן רב, בעיקר בשל צורכי התכנון ואישור התכניות. למימוש חלופה זו יש בהחלט משמעות קרקעית, כיוון שהמדינה תצטרך להקצות לה קרקעות שעד כה לא נלקחו בחשבון במסגרת התכנון הלאומי של עתודות הקרקע. כלומר קרקעות אלה יילקחו ממסגרות אחרות תוך שינוי ייעודן או שימשו כחלופות חדשות לייעודים מקוריים אחרים. הבחירה בחלופה זו, אם תינקט, תגרום בהכרח לשינויי חשיבה תכנוניים באזורים מסוימים בארץ, דבר שבוודאי יהיה בעל השלכות קרקעיות בהיבט המאקרו לאומי.

קיימות כמובן גם דרכי ביניים. למשל: ניתן להוסיף שכונה בעיר קיימת; אפשר לשלב את תושבי גוש קטיף המפונים בתכניות קיימות של "בנה ביתך" כמו זו המתבצעת באשקלון; ניתן לייצר תוספות קהילתיות ליישובים חדשים מתוכננים כמו אלה שבחבל אשכול או לשלב את המתפנים בתכניות קיימות – הן כחלקים אינטגרליים משותפים והן כבודדים, בהתאם לבחירתם ולרצונם של המתיושבים. חלופה אחרת היא לשלב את המפונים ביישובים חדשים במקומות אחרים, כמו ביד בנימין שבקרבת צומת מסמייה או למשל בשדרות, הזועקת לתגבור אוכלוסייתה.

עובדה היא שיש לפנינו חלופות לא מעטות מסוגים שונים ובעלות אפיונים שונים,

החלופה המועדפת: יישוב קהילתי לכל מפוני עזה

והבעיה העיקרית היא מה תהיה מדיניותה של הממשלה בנושא האמור, וכיצד תשלב הממשלה את ההתיישבות הזו במסגרת מדיניותה הקרקעית הכוללת, שאף היא נבנתה נדבך על גבי נדבך, וקיומה היום הוא בעצם מעין תצריף של חלקים שהחלטות לגביהם התקבלו ללא קשר ביניהן.

אם בוחנים בצורה הגיונית קרה את כל מה שהביאה ההחלטה המדינית, אי אפשר שלא להגיע למסקנה שעד כה בעצם לא נותחו כל ההשלכות בתחומים הכלכליים וגם לא בתחום הקרקעי. החלטה ממשלתית כזו במדינת ישראל כנראה אינה ניתנת לתכנון מראש באופן שבעקבותיו תוכל המערכת הביורוקרטית "להתיישר לימין" ולהסיק את ההחלטות המקצועיות הרלוונטיות, על אף העובדה שבעצם אין אלה החלטות קשות במיוחד, כיוון שהסמכות לקבלתן נתונה בעיקר בידי הממשלה, ששלוחותיה הן העוסקות בתרגום המדיניות להיבטים המקצועיים והמינהליים. הקושי הניצב בפני כל אזרח אינו ניצב בפני הממשלה, שמסמכותה להעביר בכנסת חוק שיתייחס להשלכות הפיננסי ולמהירות הסקתן של מסקנות וקבלתן של החלטות – גם בתחום הקרקעי.

למרות כל הדברים האלה, עדיין יש הטוענים כי על הממשלה להעביר את מפוני חבל עזה ליישוב קהילתי מיוחד שיוקם עבורם. טיעון זה מתבסס על הרעיון שלפיו יש להקל ככל הניתן על המתיישבים המפונים באופן שיפתח בפניהם את האפשרות להמשיך לחיות יחד, בקרב אוכלוסייה מוכרת ובאווירה יישובית וזה לזו שחיו בה במשך עשרות שנים. להקמת יישוב ייחודי כזה יש יתרונות רבים אך גם חסרונות, כיוון שטמונות בכך השלכות מהותיות בנושא הקרקעי, כמו גריעת קרקעות מתכניות קיימות, שינויי ייעוד קרקעי ומציאת חלופות ליעדים המקוריים שתוכננו לאותה יחידת קרקע שעליה מתוכננת הקמת היישוב הייחודי.

לדעתי לתכנית כזו יש יתרונות לאומיים העולים על החסרונות. עם זאת ראוי להדגיש כי חלופה זו קשה מאוד לביצוע, בעיקר בגלל משך הזמן הרב הנדרש לאיתור השטח, לתכנונו ולאישורי התכנון. אולם על בסיס האמרה העממית, "כשאלוהים רוצה גם מטאטא יורה", אפשר להניח כי כשהממשלה רוצה, יש ביכולתה לקצר מאוד את משך הזמן הנדרש להליכים אלה, אם על ידי חקיקה של חוק מיוחד ואם באמצעות התקנת תקנות נפרדות לנושא. בחירה בחלופה זו תחייב גם התארגנות מיוחדת של קבלנים לא מעטים ושל כוחות עזר רבים – וגם זו משימה לא קלה במחוזותינו.

עם זאת, הקמתו של יישוב חדש באזור כמו מרחבי חולות ניצנה עשויה לתרום תרומה קרקעית רבה למערך הקרוי "מאקרו קרקעי". זו תהיה תוספת יישובית עשירה לאזור שבחלקו הגדול כלל אינו מיושב כיום, והיא אף עשויה לתרום לשמירה על קרקעותיה של המדינה באזורי הדרום הבלתי מיושבים. הרחבת היישוב הישראלי לכיוון זה יכולה גם לשמש מאיץ להקמתם של יישובים נוספים באזור, ובכך אף לתרום לשיפור המאזן הדמוגרפי של ישראל. גם המאזן הגיאוגרפי יכול לצאת נשכר מהקמת יישוב כזה, אם כי רבים מטילים ספק באשר לנכונות המתיישבים ליישומה של האפשרות הזו.

כך או כך, ברור כי הביצוע של תכנית ההתנתקות מנקודת המבט הקרקעית אינו פשוט כלל ועיקר. עם זאת ברור גם כי כל דרך שבה נבחן את החלופות האפשריות ואת ההשלכות הקרקעיות שיהיו להן על המדיניות הקרקעית ועל יישומה, תציג בכיור את ההכרה כי לתכנית ההתנתקות לא יהיו השלכות מהותיות על המדיניות הקרקעית של ישראל, ולא נראה שהיא תוליד צורך בעדכונים או בשינויים מפליגים של המדיניות הקרקעית הלאומית.

ישראל חייבת להיות מדינה יהודית ולא רק דמוקרטית

יחיאל לקט
יו"ר דירקטוריון קק"ל

תכנית ההתנתקות שעליה החליטה ממשלת ישראל מצויה במוקד של מחלוקת ציבורית, ולמרות הדעות החלוקות לגביה, דבר אחד ברור: לתכנית יש השלכות על עתיד הקרקעות במדינת ישראל. עם זאת ברור כי לקק"ל, הארגון של העם היהודי הפועל על בסיס של קונצנזוס רחב בעם, אין כל עמדה פוליטית לגבי התכנית.

בים הסוער שנוצר סביב נושא ההתנתקות מנווטת קק"ל את פעילותה בדרך שתוכל לשמור על הסכמה לאומית רחבה בעם היהודי וגם לכבד את המציאות הדמוקרטית בישראל, מציאות שבאה לידי ביטוי בהחלטת הממשלה. השאלה המטרידה את קק"ל כיום בהקשר לפינוי היא מה יכולות להיות ההשלכות של תכנית ההתנתקות. כדי להמחיש את הבעייתיות שבפניה אנו ניצבים אביא דוגמה מתחום שגם לגביו קיימת מחלוקת – אדמות קק"ל שמעבר לקו הירוק. קק"ל היא הבעלים של הרבה מאוד קרקעות ברמת הגולן. לדוגמה, היא הבעלים של כ-16 אלף דונם בבטחה, כברת ארץ המשתפלת במורד רמת הגולן עד לשפת הכינרת. קק"ל עושה כל מה שניתן כדי לשמור על הבעלות על הקרקע הזאת, אבל קק"ל אינה קובעת מה יהיה גורלם הפוליטי של השטחים האלה, ומה תהיה הריבונות עליהם. בשאלות האלה מחליטה ממשלת ישראל. הממשלה היא הגוף הפוליטי שיקבע את הריבונות על שטחים אלה או על שטחים אחרים שמעבר לקו הירוק, שגם הם בבעלות קק"ל. אם יחול שינוי בבעלות, קק"ל יכולה לכל היותר לתבוע פיצויים על הוצאת הקרקעות מבעלותה. זאת ועוד, קק"ל יכולה לבקש שבכל הסכם שיושג יהיה כתוב במפורש שהבעלות על הקרקעות האלה תישמר לקק"ל.

תכנית ההתנתקות מציגה בפני הציבור בישראל, ולא רק בפני קק"ל, בעיה מסוכנת וכואבת שמשמעותה התנתקות העם היהודי מאדמות מדינת ישראל. זו אינה בעיה פוליטית אלא בעיה קונספטואלית. בעם היהודי קיים קונצנזוס – ועל כך לדעתי

אין מחלוקת – שישראל היא בראש וראשונה מדינה יהודית ודמוקרטית. ובמדינה כזו חייב שיהיה ביטוי ליהודיות של המדינה. המדינה היהודית מקבלת את הביטוי להיותה כזאת באמצעות קיומו של חוק מפלה מאוד: חוק השבות. לכל יהודי במדינת ישראל צריך להיות ברור שזכותו של העם היהודי, לאור העוול ההיסטורי שנגרם לו במשך אלפי שנים, לקום ולומר: כאן המדינה היהודית שלנו, שאף הוכרה על ידי האו"ם. מבחינתנו אין מקום אחר בעולם שבו יכולה להתקיים מדינה יהודית. ועל כן זכותנו היסודית הזאת קובעת שעלינו לעשות הכל כדי שהמדינה הזאת תישאר מדינה יהודית, שהצביון שלה יהיה של מדינה יהודית, שהתרבות הדומיננטית שלה תהיה של מדינה יהודית, ושתמשיך להתקיים כמדינה יהודית.

אף שחלפו יותר מחמישים שנה מאז נוסדה מדינת ישראל, היא עדיין מדינה בהתהוות. על מדינה במצב קיומי כזה מוטלת חובה מוסרית לנקוט את כל הצעדים כדי שהיא תמשיך להתקיים. קק"ל היא הבעלים של 13 אחוזים מקרקעות המדינה. וקק"ל לצורך העניין הזה אינה חברה פרטית. קק"ל היא גוף השייך לעם היהודי, בבעלות העם היהודי. הקרקעות האלה שבבעלות קק"ל נרכשו בכספי העם היהודי, כדי לקיים מדינה יהודית, באמצעות פיתוח התיישבות יהודית. איזו סתירה יש בין הדמוקרטיה לסיטואציה הקיומית הזו? לדעתי אין כל סתירה. האגודה לזכויות האזרח קובלת כנגד קק"ל שהיא מבקשת להפלות בין אזרחי המדינה היהודים והערבים בנוגע למגורים על אדמות קק"ל. לדעתי, זו טענה שפשוט נוגדת את כללי הצדק וההגינות. כדי להמחיש את עמדתי אביא דוגמה ממקרקעי ההקדש המוסלמי. האם יוכל מישור להעלות על דעתו שהאגודה החשובה הזו תעז לתבוע, בשם הצדק והשוויון, שההקדש המוסלמי – הוואקף – ימכור ליהודים אדמות מוסלמיות, בבעלות מוסלמית? התשובה לשאלה זו שלילית. לא ייתכן שהוואקף יוציא מכרז שבמסגרתו יוכלו יהודים לרכוש קרקעות של הוואקף. זכותו של הוואקף למכור את אדמותיו רק למוסלמים, בדיוק כפי שזכותו של העם היהודי, וזכותה של קק"ל, להעמיד קרקעות לשימושם של יהודים בלבד.

נכון שבמדינה דמוקרטית כמו ישראל צריך שיתקיים שוויון זכויות בין כל האזרחים. כל האזרחים – כולל האזרחים הערבים. ויתר על כן, באופן עקרוני הייתי רוצה שהיחס של מדינת ישראל לאזרחיה הערבים יהיה בדיוק כמו היחס שאני רוצה שיינתן לאזרחים יהודים בכל מדינה שבה הם מתגוררים. אבל על בסיס אותו עיקרון אני גם מצפה מאזרחים ערבים של מדינת ישראל שיעניקו לישראל את אותו יחס

ישראל חייבת להיות מדינה יהודית ולא רק דמוקרטית

שהיהודים מעניקים למדינות שבהן הם גרים. בהקשר זה ראוי לומר דברים כהווייתם בלי כחל וסרק: מעולם לא שמעתי על אודות יהודי צרפתי שהציע לשנות ולו מילה אחת ב"מרסלייז" כדי שהוא יוכל להרגיש טוב יותר כיהודי צרפתי. מעולם גם לא שמעתי שיהודי אמריקאי הציע להוסיף מגן דוד אדום קטן ליד הכוכבים על דגל הפסים והכוכבים של ארצות הברית, כדי שירגיש טוב יותר כיהודי אמריקאי. ועל כן אני מצפה מאותו מיעוט אזרחי-ערבי החי במדינת ישראל היהודית-דמוקרטית, שיכיר בזכותו של העם היהודי לקיים בישראל אורח חיים ותרבות על פי המורשת היהודית, על פי ההיסטוריה היהודית, על פי המסורת היהודית וגם על פי האינטרסים שלו להמשיך ולקיים את מדינת ישראל כמדינה יהודית.

למרכה הצער, לא זה הכיוון שאליו מושכים גורמים שונים בישראל בתחומי האקדמיה, הפוליטיקה והמשפטים. דווקא בתחומים אלה פונים בדיוק לכיוון ההפוך, לכיוון של הבטחת שוויון אמיתי בין אזרחים ערבים לאזרחים יהודים. על פי תפיסת עולמם של האוחזים בגישה זו, נראה שאסור שלעם היהודי תהיה קרקע משלו. אם 13 אחוזים מקרקעות המדינה שייכים לקק"ל, קרי לעם היהודי, וקק"ל בוחרת למלא את ייעודה הלאומי ולהעמיד את קרקעותיה רק לשימושם של אזרחי המדינה היהודית, זה מקלקל את הדמוקרטיה? המצדדים בעמדת השוויון לכל טוענים שהסדר החוקתי במדינת ישראל הוא כזה שמינהל המקרקעין הוא שמנהל גם את קרקעות קק"ל, ועל כן אי אפשר לבצע הפרדה שלפיה יש קרקעות המשמשות רק את היהודים. אם טענה כזאת קבילה במישור הציבורי, או אז אני קובע באופן החד ביותר – צריך כבר עכשיו להפריד בין קרקעות המינהל לקרקעות קק"ל: צריך להתנתק.

התנתקות מן הסוג הזה אינה דבר של מה בכך. אבל את הבעיות העלולות להיווצר בעקבות הפרדת כוחות כזו ניתן לפתור באמצעות הסדר פשוט. על פי מצב הדברים בשנים האחרונות קק"ל סובלת מהפסדים תקציביים משמעותיים כתוצאה מכך שהמינהל מנהל את קרקעות קק"ל. מאז פרוץ האינתיפאדה והקיפאון הכלכלי בישראל ירדו הכנסות קק"ל במחצית כמעט. צניחה כזו בהכנסות פוגעת מאוד בפעילות השוטפת של קק"ל, המתבצעת לטובת המדינה והאינטרסים שלה. נפגעות פעולות הייעור הנרחבות, נפגעת הפעילות בתחום מאגרי מים שקק"ל מקימה במקום המדינה או הרשויות האזוריות, ונפגעת פעילות הכשרת הקרקע. הפתרון למצוקה התקציבית הזאת פשוט: במקום להתקוטט על הנתח המצטמק של עוגת דמי הניהול של קרקעות המדינה, צריך שיהיה לקק"ל תקציב יציב שמקורו בקופת המדינה.

תקציב יציב כזה יאפשר לקק"ל לתכנן את פעילותה למשך כמה שנים מראש. במסגרת פעילות תקציבית כזו, אנו בקק"ל מציעים תכנית שתוכל להסדיר אחת ולתמיד את מכלול הבעיות.

הבטחת תקציב יציב לקק"ל אין משמעותה הזרמת כספי המדינה לקק"ל סתם כך. יש להבטיח הסדר שלפיו תקבל קק"ל הכנסה בהיקף של 500 מיליון ש"ח בשנה, וזהו הממוצע האופטימלי בין מה שקק"ל מקבלת כיום מהמינהל לבין מה שקיבלה בעבר כאשר עסקאות המינהל פרחו. אם במסגרת תקציב זה ייוותר בקק"ל גירעון, תהיה קק"ל אחראית לכיסויו על ידי שעבוד הכנסות עתידיות, כאשר השוק יחזור לקצב הצמיחה כבעבר. לעומת זאת, אם הכנסות קק"ל בפועל יגיעו להיקף של 600 מיליון ש"ח בשנה, למשל, היא לא תוכל להשתמש בכל הסכום, אלא רק ב-500 מיליון ש"ח. היתרה תירשם כעתודה לימי סגיר בעתיד. מימושה של תכנית כזו על פני עשור יבטיח את יציבות קק"ל ואת יכולתה לפעול באורח סדיר בהתאם לצורכי המדינה והעם היהודי.

נושא חשוב אחר שקק"ל בהחלט מוכנה להגיע לגביו להסדר עם המדינה הוא החלפת קרקעות. קק"ל מוכנה לרזן עם הממשלה בהעברת כל קרקעות קק"ל שעליהן קיימת בנייה רוויה, מהוונת, בעיקר במרכז הארץ, לבעלותה של המדינה. בתמורה תקבל קק"ל מהמדינה קרקעות בנגב, בגליל ובאותם מקומות שבשלושים השנים הבאות לא נראה שיתקיים בהם פיתוח. העברת הבעלות מקק"ל למדינה תאפשר מצב שבו אזרח ערבי יוכל לרכוש דירה מאזרח יהודי המעוניין למכור. כך יוכל להיווצר שוויון בין כל אזרחי המדינה.

המצב הנוכחי אינו בריא, בעיקר משום שבמקום הכרעות ענייניות מעבירים כל בעיה ישירות לבתי המשפט. התוצאה היא שהמערכת המשפטית יוצרת תקדימים ומסבכת את החיים. דוגמה טובה לתסבוכת ראינו בפרשת בג"ץ קעדאן. מלכתחילה היו צריכים לקבל את משפחת קעדאן ליישוב הקהילתי קציר. חזרתי וטענתי זאת כמעט בכל פורום אפשרי, אך הדבר לא צלח. ומה קורה עכשיו? עכשיו משפחת קעדאן יושבת בקציר, ואנחנו צריכים למצוא דרכים להתמודד עם פסיקת בג"ץ. וכשהסכר נפרץ, מגיעים גלים חדשים. אחד מהם הוא פרשת עורכת הדין הערבייה שרכשה דירה בכרמיאל. גם כאן, לדעתי, יש לרשום את הדירה שנרכשה על שם הרוכשת ולהימנע מפנייה לערכאה משפטית. מינהל המקרקעין ניסה לפתור את

ישראל חייבת להיות מדינה יהודית ולא רק דמוקרטית

הבעיה על ידי פרסום "אזהרה" במסגרת המכרז, שלפיה כיוון שמדובר באדמת קק"ל, הרי המכרז הוא רק ליהודים. אני מתנגד לגישה זו. אבל כדי לא להחריף את הבעיה ולא ליצור אנטגוניזם מיותר, ביקשה קק"ל מהמינהל להקפיד את כל שיווק הקרקעות בגליל, אם הן בבעלות קק"ל. כשמדובר בקרקעות המדינה – מצידנו שיעשה המינהל כל מה שימצא לנכון. אבל כשמדובר באדמות קק"ל – יש להפסיק מיד את השיווק.

הנושא השלישי במסגרת התכנית של קק"ל הוא ניהול שונה של אדמות קק"ל. לדעתי קק"ל אינה צריכה להתחיל לנהל בעצמה את קרקעותיה. קק"ל אינה צריכה להיות אחראית לנושא התכנון. על תכנון המדינה אחראית הממשלה באמצעות מוסדות התכנון. עם זאת, אני משוכנע שקק"ל חייבת להעלות את הנושא לדיון ציבורי. עליה להיות קולנית יותר, פעילה יותר. עליה להציב כמראה לפני הציבור את האמת – שישראל היא מדינה יהודית-דמוקרטית, ושמבחינתה עקרון הבעלות הלאומית על הקרקע הוא נכס חשוב ביותר.

לדעתי אין ספק שעל המדיניות הקרקעית לשרת את המטרות הלאומיות, וגם תפקידה של קק"ל הוא לשרת את המטרות האלה.

עם זאת, עד שיימצא הפתרון הנכון והמלא לנושא מעורר המחלוקת, חובתנו למצוא פתרון שיקל את החיים בתחום החיכוכים הביורוקרטיים בין הציבור הרחב למינהל המקרקעין. כיום הסבך הביורוקרטי במינהל הוא ממש בלתי אפשרי. כדי להמחיש את המצוקה אפשר להביא דוגמה. אזרח מגיע למשרדי המינהל בעקבות דרישה שנשלחה אליו לשלם 80 אלף ש"ח. האזרח קובל על הדרישה וטוען כי נעשה לו עוול גדול. מה פתאום עליו לשלם 80 אלף ש"ח, בשעה שכלל אינו צריך לשלם? לאחר חיפושים אין-סופיים שבמסגרתם מנסה האזרח הטוב לברר מי הפקיד האחראי על הנושא – כיוון שלפקידי המינהל אין סמכויות כמעט – מתחמקים הפקידים ממפגש עם האזרח הנתבע לשלם. אחרי הכל, הפקיד אינו יכול להסביר שבעצם אין לו סמכות, כל סמכות, לאשר או לשנות החלטה, וכיוון שהפקיד יודע שאין לו תשובה, הוא בדרך כלל מתחמק. במשך השנים הפכה גישה זו לתרבות המגעים בין הציבור למינהל. כיוון שהאזרח הנתבע עומד על שלו, בכל זאת, בסופו של דבר, נוצר מגע המוליד את התשובה: אין מה לעשות, אי אפשר לעזור. אחרי שהאזרח הנתבע עובר גם את המחסום הזה, מתברר שבכל זאת יש מה לעשות. ואז פקיד בכיר זה

או אחר מציע, "בואו נוותר על התשלומים, בואו נמחק את חובות האזרח, וכך לא ייווצר חיכוך שלילי." זו אינה שיטה. זו בסך הכל בריחה מקבלת החלטות.

ולבסוף הערה כללית: את הסטטוס־קוו הגרוע הזה ביחסי המינהל והציבור אי אפשר להמשיך. אסור להמשיך. יש לחיות ולפעול לאורו של עיקרון שצריך להנחות את כולנו. לפי עיקרון זה חובה לבדוק היטב את ההשלכות של הצעדים הננקטים היום על הדורות הבאים, על מה שיהיה בעוד שלושים או חמישים שנה כתוצאה מהחלטות המתקבלות היום. על בסיס הבנה זו צריך לבדוק כל שינוי משמעותי במדיניות הקרקעית.

ההתנתקות אינה רק פתרון טכני המתמקד בטבלאות פיצויים ובהקצאת מגרשים; הפינוי עוסק באנשים חיים שיש להבין את מצוקתם

יונתן בשיא
מנכ"ל מינהלת סל"ע – סיוע למתיישיבי עזה וצפון השומרון

מינהלת סל"ע – סיוע למתיישיבי עזה וצפון השומרון – שהתחילה לפעול לפני מספר חודשים, עוסקת בשלושה נושאים: הפיצוי למפונים מאזור רצועת עזה וצפון השומרון, הטיפול האישי והחברתי במפונים וההתיישבות החלופית. הדברים הבאים יעסקו רק בנושא ההתיישבות החלופית ובקושי הגדול והעיקרי שהיא מציבה בפני כל העוסקים בה – לוח הזמנים הצפוף. אילו היינו רוצים לעסוק בצורה מסודרת בהכנת חלופות התיישבותיות ולמצוא פתרונות לכל הבעיות שההתנתקות מייצרת, היינו חייבים להתחיל לעסוק בנושא לפחות שנתיים לפני הביצוע בפועל. בהקשר הזה קיימת בעיה משנית, אף כי מהותית, והיא שאיננו יודעים מה חלק גדול של המתיישיבים רוצה.

החיבור הזה בין הבעיות שיוצר לוח הזמנים הקצר מאוד וכין חוסר הידיעה ברבר רצונותיהם של המתיישיבים, מציב קשיים תקציביים וגם קשיים מסוג אחר. נניח שאנחנו יודעים שיש צורך לפנות X משפחות, ועלינו להכין אלטרנטיבות כמותיות הולמות: האם פירוש הדבר שכבר עכשיו יש להכין תשתיות אופציונליות לשלושה X, לארבעה X או לחמישה X, כדי שכל מפונה יוכל לבחור את החלופה המתאימה לו? מבחינת חלוקת המשאבים הלאומית, תכנון כזה לא יעלה על הדעת, ולכן אין לנו ברירה אלא לתכנן חלק מהדברים תכנון מפורט, ולהמתין עם הביצוע בפועל עד שנדע מי רוצה לבוא לאן.

השאלה המרכזית הניצבת בפנינו כיום, במסגרת הכינוס השנתי הרביעי של המכון לחקר מדיניות קרקעית ושימושי קרקע של קק"ל, היא אם יהיו השלכות קרקעיות להתנתקות. כדי להשיב על השאלה ברצוני לקבוע באופן חד-משמעי כי לדעת

לא תהיינה כל השפעות, וזאת מסיבה פשוטה: בשאלת ההתנתקות אנחנו עוסקים במאסה קטנה מכדי שתשפיע גם על היקף הביקושים לקרקע וגם על מחיר הקרקע הנובע מהגידול הצפוי בכיקושים. אוכלוסיית היעד בתכנית שאנו עוסקים בה מקיפה כ-160 משפחות בצפון השומרון, שרובן כבר נמצאות בהליך כזה או אחר של מציאת פתרון, ללא צורך במעורבות שלנו, ועוד כ-1,600 משפחות מחבל עזה, שלגביהן אנחנו עוסקים כרגע בצורה אינטנסיבית ביותר בחיפוש פתרונות חלופיים. אשקלון, למשל, יכולה להכיל את כל המשפחות שירצו בכך, ולא ייודע כי באו אל קרבה, כיוון שבעיר זו בלבד קיימות תכניות בינוי עיר בהיקף כזה, שגם אם 1,500 משפחות גיעו לעיר הדבר לא ישפיע על ההיצע, ולכן גם לא על המחיר.

עם זאת, על פי הפיצוי המוצע על ידי המדינה כל משפחה קהילתית תקבל 50 אלף דולר עבור הקרקע, ועבור הבית סכום השווה למכפלת שטח הבית במטרים רבועים כ-900 דולר למ"ר. לכן בעת פגישתי עם ראש עיריית אשקלון אומר לו: "אדוני, אנחנו רוצים קרקע מפותחת במחיר של 50 אלף דולר לחצי דונם." השאלה אם הדבר אפשרי או לא היא כמובן פונקציה של מיקום. אם מדובר על שדרות, זה כמובן אפשרי, ועוד ייוותר עודף, אך אם מדובר על החלק הצפוני של אשקלון, על שפת הים, העלויות יחרגו בהרבה מסכום זה. כדי למצוא להפרשים האלה פתרון הולם וראוי, אנו מנסים למצוא פתרונות חלופיים, כי כרגע 50 אלף דולר זה הסכום שהמדינה מקציבה. לכל מי שמצוי בעלויות קרקע, ברור שעם הצעה כמו זו לא קל כל כך להסתדר, בעיקר באותם אזורים שכבר שוקו על ידי המינהל, וכבר קיים יזם המנסה לשווק אותם ורכש מהמינהל קרקע במחיר גבוה מאוד. עם זאת אנחנו אומרים במפורש למתיישבים, ליזמים וגם למועצות האזוריות והמקומיות, שבהחלט יש לנו אינטרס שהמחיר של 50 אלף דולר לא יגדל במהלך הדין בכנסת בחוק הפיצויים, שכן כולנו יודעים מה קרה כאשר המדינה החליטה להגדיל את הלוואות המקום. באותו הרגע עלו מחירי הדירות ממש באותו הסכום. כלומר המצב אינו כזה שאם ייתנו במקום 50 אלף דולר 60 אלף דולר, האדם יוכל לבחור בית באזור צפוני יותר. מה שיקרה הוא שאותה יחידה שמחירה היום 50 אלף, מחירה יעלה ל-60 אלף. ולכן האמירה, "בואו נגדיל את הסכום כדי להקל על המתיישבים," בוודאי בנוגע ל-50 אלף דולר, אינה נותנת מענה ריאלי. עם זאת אסור לשכוח כי נוסף על ההצעה הכספית הבסיסית הציעה המדינה פיצוי נוסף. מי שיבחר לבנות את ביתו החדש באזור עדיפות לאומית א', יקבל 30 אלף דולר נוספים עבור הקרקע, דבר שבהחלט יקל עליו לרכוש קרקע בסכומים גבוהים יותר.

ההתנתקות אינה רק פתרון טכני המתמקד בטבלאות פיצויים ובהקצאת מגרשים

למרות כל זה, הדברים אינם פשוטים כשמדובר ברמת הפיצוי, שהרי מדובר על כך שמתוך כ־1,600 משפחות באזור עזה יש 1,200 יחידות קהילתיות ו־400 יחידות חקלאיות. ל־1,200 היחידות הקהילתיות קל למצוא פתרון, אבל ל־400 היחידות החקלאיות אין פתרון בינתיים. אין פתרון באזור הדרום ל־300-400 יחידות לא מאוישות

חקלאיות! בפועל המצב מסובך יותר, בגלל החלוקה הסקטוריאלית. יש באזור עזה 1,050 משפחות דתיות ו־550 משפחות לא דתיות. למשפחה חקלאית לא דתית אפשר למצוא נחלות לא מאוישות במושבים חילוניים באזור הנגב, אך אין מספיק נחלות לא מאוישות במושבים דתיים למי שירצו להיות חקלאים המתגוררים ביישוב דתי. החלוקה הסקטוריאלית הזו והחלוקה בין יחידות קהילתיות וחקלאיות, הדיכוטומיה הכפולה הזאת, בהחלט יוצרת קושי, ועל כן אנחנו בוחנים כל מיני הצעות יצירתיות מאוד, שנוכל להציע למי שרוצים להמשיך להיות חקלאים ורוצים לגור ביישוב דתי.

**"חוץ מהפתרונות
הטכניים הדרושים
להתנתקות, חייבת
ישראל לבצע את
הפינוי עם המון
רגש, עם המון לב,
עם המון אהבה,
עם המון אמפתיה,
עם המון רצון
להבין את הצרכים
של האושים
הנתבעים להתפנות
- גם אם הצרכים
האלה נראים
לרוב הציבור כלא
רלוונטיים. אין
ברירה."**

אף אחד מהפתרונות האלה עדיין לא נוסה במדינת ישראל. כדי להבין את מורכבות הבעיות במציאת הפתרונות, אציג שתי דוגמאות. בקיבוץ סעד קיימת הרחבה קהילתית מאושרת, 46 יחידות דיור, שאפשר להכניס אליהן משפחות דתיות שרוצות לגור ביישוב חקלאי, אבל הן יקבלו רק חצי דונם מפותח שעליו יבנו את ביתן. האם אפשר לבקש מקיבוץ סעד שיקצה, נניח, אלף דונם לאלה מהם הרוצים להעתיק את החממות שלהם מגוש קטיף

לסעד? יש כאן המון בעיות. יש בעיה סטטוטורית: זו הרי קרקע של המינהל! האם המינהל יקצה קרקע של קיבוץ לאדם בעל נחלה מושבית? ונניח שאת הבעיה הזאת נפתור על ידי כך שהקרקע תמשיך להיות של הקיבוץ, ורק תהיה בחכירת משנה. מה קורה עם מינהלת ההשקעות בחקלאות? הרי על פי החוק מותר לה לתת מימון רק לחקלאי על הנחלה שלו. האם בכלל ניתן ליצור מודל כזה, שאדם יגור בהרחבה קהילתית ויקבל קרקע לצורך המשך היותו חקלאי? זו בעיה.

ודוגמה אחרת: שלוש או ארבע קבוצות שונות של חקלאים רוצות לקבל חלק במח"ע, בשטח החקלאי הנמצא בלב הנגב ושייך ליישובי גוש קטיף, ולכנות שם את משק החממות העתידי שלהן. פה יש בעיה מסוג אחר: מח"ע היא חברה בע"מ שיש לה בעלים, שבעה מושבים, שישה כפול 15 אחוזים ועוד מושב אחד כפול 10 אחוזים. אבל בתוך המושבים יש מושב ובו 20 משפחות חקלאיות, ויש מושב ובו 50 משפחות או 60 משפחות, ואם ככה, לכאורה החלק היחסי של כל מושבניק במח"ע הוא שונה. בעיה נוספת בהקשר זה: מח"ע כבר היום מפורצלת. נניח ששני מושבניקים, האחד מגדיד והאחר מנצר חזני, רוצים להקים את החממות שלהם במח"ע זה ליד זה. הדבר בלתי אפשרי, עקב הפרצלציה, אם כי אולי יתאפשר אחרי שנפרק את האגודות, ואחרי שמח"ע תהפוך להיות גוף שהפרצלציה שלו כבר לא רלוונטית. אבל ייתכן שכל זה יקרה רק בעוד שנה, ואם כינתיים ברצונם לייצר כבר בסתיו הקרוב בחממות החדשות שלהם? האם הדבר ניתן? כדי לאפשר פתרונות מן הסוג הזה צריך לבנות מודלים שלא נבנו עד היום. גם אם נניח שהמינהל יסכים לתת למפונים החקלאים קרקע בלב הנגב, הרי לפי חוק חובת המכרזים, צריך לעשות זאת במכרז. ואיך יפטרו את המתיישבים ממכרז על קרקע שהיום שייכת להם, ומחר אולי לא תהיה שייכת להם? בקיצור, יש שורה של בעיות, שכולן צריכות להיפתר במסגרת הרגילה של מה שהיה נהוג עד היום: מושב, נחלות מושביות וכו'.

נוסף על כל אלה אי אפשר להתעלם מהעובדה שבגוש קטיף בעיקר קיימת שורה ארוכה של מוסדות שייכתן שהאנשים המפעילים אותם היום ירצו להפעיל אותם מחדש במקום אחר. יש צורך בזמן רב מאוד כדי לבנות מוסדות כאלה. קיימת מכינה קדם צבאית, קיימת אולפנה, קיים בית ספר משותף. והשאלה הניצבת בפנינו היא לאיזה מהמוסדות האלה (מוסדות משותפים או מוסדות דת, חינוך ואחרים) יש להכין אלטרנטיבה, ואילו מוסדות יתפרקו מאליהם?

אילו היינו נתונים במצב שבו המתיישבים כבר יודעים מה הם רוצים, היינו יכולים להתחיל לפחות לתכנן. אך כיוון שהמתיישבים כרגע אינם נותנים תשובה על השאלה אם הם רוצים לעבור לגור יחד אחר כך או לא, איננו יכולים להשיב כרגע גם על השאלה אם נבנה מוסדות כאלה או אם נכין את התשתית לבניית מוסדות כאלה.

הבעיות רבות. דוגמה נוספת לבעיה לא גדולה אך מורכבת: לשני מושבים שיתופיים יש רפת משותפת הנמצאת במושב קטיף. הרפת שייכת לעצמונה ולקטיף. מי שמכיר

ההתנתקות אינה רק פתרון טכני המתמקד בטבלאות פיצויים ובהקצאת מגרשים

את חוק החלב יודע שגם כאן קיים קושי: האם ניתן להקים אגודה כזאת במקום אחר? האם רפת כזאת חייבת לקום על הקרקע של אחד היישובים השותפים? ומה יקרה אם היישוב יתפרק, האם ניתן לבנות את הרפת במקום אחר על קרקע שאינה שייכת אף לאחד משני היישובים האלה? האם במקרה כזה על המדינה לפדות מהם את הרפת ולשלם את מחירה, כך שכל אחד ייקח את המניה שלו ברפת למקום אחר?

**"אי אפשר
להתעלם
מהעובדה שבגוש
קטיף קיימים
מוסדות רבים
שייחן שהאנשים
המפעילים אותם
היום ירצו להפעיל
אותם מחדש
במקום אחר.
קיימת מכינה קדם
צבאית, קיימת
אולפנה, קיים
בית ספר משותף,
קיימים מוסדות דת;
השאלה הניצבת
בפני ישראל היא:
לאיזה מהמוסדות
האלה יש להכין
אלטרנטיבה, ואילו
יתפרקו מאליהם?"**

שאלות רבות מאוד ללא פתרון ניצבות בפנינו. כמעט כולן קשורות לעובדה שבמסגרת תזכיר חוק ההתנתקות, מדובר על כך שאחד התפקידים שלנו במסגרת הפינוי של החבל הוא גם לפרק את האגודות השיתופיות הקיימות ולחלק את הנכסים ואת ההתחייבויות לחברים. הבעיות האלה בהחלט סבוכות.

נכון לעכשיו אנחנו נמצאים במירוץ נגד הזמן, ועלינו לייצר תשובות לשאלות שאנחנו חושבים שיתעוררו אבל עדיין לא התעוררו, כי המתיישבים אינם אומרים מה הם רוצים. ועם זאת, אנחנו חייבים לתת תשובות לשני סוגים של אוכלוסייה השונים זה מזה מבחינה סקטוריאלית, ולשני סוגי אוכלוסייה השונים זה מזה מבחינת צורת החיים, והחיבור ביניהם הוא לא פשוט. זאת ועוד, הרי הבעיה החקלאית סבוכה ביותר. הבעיה ההתיישבותית או הקהילתית קלה יותר. אנחנו עוסקים כרגע בחיבור בין כמה קבוצות של מתיישבים קהילתיים לבין מושבים וקיבוצים לצורך הכנסת האנשים הרוצים לעבור יחד לתוך רחבות קהילתיות ביישובים האלה. אינני מציג שמות של

יישובים קולטים או שמות של נקלטים בגלל הדיסקרטיות שאני מחויב בה כלפי כל הצדדים. אולם את מה שאנחנו אכן הולכים לעשות חשוב לומר: אנחנו רוצים ליצור לפחות שתי מסגרות קהילתיות גדולות בעיקר עבור נווה דקלים, ששם לדעתנו קיים

הקושי הגדול יותר, כי זהו היישוב הגדול ביותר, יותר מ-500 משפחות שאנחנו חייבים לתת פתרון לאלה מהן שירצו לעבור לגור ביחד. כרגע אנחנו מנסים למצוא פתרון בעיקר בשני מקומות: המקום האחד הוא העיר אשקלון, שרבים מאוד מאלה שמדברים איתם מנווה דקלים הביעו את רצונם לעבור אליה, ובה הם רוצים לנסות ליצור איזו שהיא קהילה של 100, 150, 200 או 250 משפחות, שיוכלו לגור ביחד בשטח שכבר מוקצה ל"בנה ביתך" במחירים סבירים. המקום השני נמצא כרגע במכרז על ידי מינהל מקרקעי ישראל, והוא יד בנימין, צפונה יותר, באזור צומת מסמייה. מדובר ביישוב המתוכנן ליותר מ-600 יחידות דיור. אנחנו מבקשים לנסות ולהקצות בין 200 ל-250 יחידות דיור לאנשים שיעברו בעיקר מנווה דקלים וגם ממשפחות קהילתיות מהמושבים הדתיים בגוש קטיף, כדי שאלה מהם שירצו לעבור צפונה יותר, יוכלו לעבור. ביד בנימין צפויה בעיה, כיוון שמחיר של חצי דונם מפותח יהיה כנראה גבוה יותר מאותם 50 אלף דולר שקבענו כמסגרת. לצורך פתרון הנושא הזה אני חייב לעבוד גם עם ראש המועצה האזורית, גם עם מינהל מקרקעי ישראל וגם עם משרד השיכון, כדי שנוכל לנסות ולמצוא את הפתרון שבמסגרתו ניתן – במקרה המיוחד מאוד הזה – להעביר את האנשים שירצו לגור כקבוצה גדולה של משפחות. אני חושב ששתי היחידות האלה, ביד בנימין ובאשקלון, יוכלו להציע פתרון טוב לאותן משפחות דתיות קהילתיות שירצו לעבור לגור ביחד.

מילה של סיכום: אוי ואבוי לנו אם נראה את האנשים העומדים להתפנות דרך טבלאות הפיצויים או דרך הפתרון הטכני של הקצאת מגרשים. אנחנו עוסקים באנשים חיים. אנשים ששלושים שנה חיו במקום מסוים, יצרו קהילות והקימו דור שלישי של מתיישבים. יש הרבה דברים שקושרים את המתיישבים האלה אל הקרקע. שם קבורים בני משפחה יקרים, שם קיימים בתי תינוקות, בתי ילדים ובתי ספר, ואנחנו צריכים לדעת שחוק מהפטרונות הטכניים, אנחנו מחויבים לעשות את הפינוי עם המון רגש, עם המון לב, עם המון אהבה, עם המון אמפתיה, עם המון רצון להבין את הצרכים של האנשים, גם אם לנו הם נראים צרכים שאינם רלוונטיים. אין ברירה. כשאדם נמצא במצב כמו זה שאליו נקלעה האוכלוסייה שבה מדובר, יש הרבה מאוד דברים עקרוניים וחשובים שאולי אדם במצב אחר לא היה עומד עליהם. אנחנו צריכים לעסוק לא רק בדברים הגדולים, אלא גם בדברים הכי קטנים, הכי אוטריים, שנראים לנו הכי לא רלוונטיים, כדי שההתנתקות הזאת תתבצע – עם כל הקושי שבדבר, עם כל הקריעה הנוראית שהם קורעים ואנחנו איתם – בדרך הטובה ביותר שאפשר.

רצועת עזה נוצרה באקראי, אחרי 1948, כחיץ בין הכוחות הצבאיים הישראליים לבין הכוחות המצריים

פרופ' גדעון ביגר
אוניברסיטת תל אביב

נושא ההתנתקות מרצועת עזה נוגע לשני תחומים עיקריים. האחד הוא הקשר בין שימושי הקרקע לבעלויות הקרקע והאחר – תיחומי גבולות. שני הנושאים האלה יבואו, ללא ספק, לידי ביטוי בתהליכים שאנחנו מצויים בתוכם. מבלי להיכנס לפירוט רב, ברור שקווי גבול תוחמים ריבונות, כאשר מצד אחד של הגבול קיימת ריבונות של מדינה אחת, ומצד אחר קיימת ריבונות של מדינה אחרת. כתוצאה מכך כל אחת מהמדינות הנמצאות בכל אחד משני עברי הקו יכולה ליזום ולהביא למימוש שימושי קרקע לפי ראות עיניה. באופן תיאורטי ניתן לומר כי קו הגבול הוא מחסום התוחם את הריבונות. במדינת ישראל, כבהרבה תחומים אחרים, גם הגדרת קווי הגבול היא בעלת משמעויות שונות. למשל, ישראל אינה מכירה באופן רשמי בקו הירוק, בקו שביתת הנשק. עם זאת, כל תכניות האב ותכניות המתאר של ישראל נעצרות בקו הירוק.

קביעת קווי גבול נעשית על ידי מדינאים, הנעזרים בשירותיהם של אנשי צבא, גיאוגרפים, קרטוגרפים ומקצוענים אחרים העוסקים בנושא. קווי הגבול שאנחנו מכירים וחיים איתם הם בעצם שילוב של החלטות מדיניות עם החלטות ביטחוניות. בשישים השנים האחרונות הצבא היה מעורב באורח משמעותי מאוד בתיחום קווי הגבול של מדינת ישראל ושל ארץ ישראל. אם מדברים על הסכמי שביתת הנשק – הצבא היה מעורב בקביעתם, אם עוסקים בקווי 1967 או אפילו בקביעת קווי 11 ביוני 1967 והקווים שבאו אחריהם – גם כאן היה הצבא מעורב. ברור שגם המערכות המדיניות היו מעורבות בקביעת קווי הגבול, אך מבלי להתייחס לשאלה על פי מה נפלו ההחלטות, בדרך כלל כמעט לא הייתה התייחסות לבעיות הנובעות משימושי הקרקע של האנשים שחיו משני הצדדים של הגבולות. קווי הגבול הוצבו במקום שהיה נוח או נדרש מן הבחינה הביטחונית.

לכאורה נתחמו קווי הגבול במבט מלמעלה. הם שורטטו על גבי מפות, וממועד הקביעה הזאת נאלצו האוכלוסיות בשטח להתאים את עצמן לקווי הגבול. עם זאת, כאשר בוחנים את התהליכים הממשיים שקרו בשטח במשך ההיסטוריה הקצרה של ישראל, מסתבר שהמציאות הייתה חזקה יותר מהקווים. כאשר העוסקים בתיחום הגבולות הגיעו לפירוט מדויק לגבי מיקומם של הקווים, הרי מסמני הקווים התחשבו לא מעט בשימושי הקרקע של האנשים שנמצאו בשטח, בצרכיהם וברצונותיהם. כתוצאה מכך לא אחת שונו הקווים המתוכננים, ולעתים אף יצרו קווי גבול אחרים.

את המצב העובדתי הזה יש לקחת בחשבון גם כיום, כאשר אנחנו עוסקים בהתנתקות, כיוון שיש לשים לב גם בהקשר של ההתנתקות לשאלה עד היכן יהיו הקווים של ההתנתקות בפועל, ואם אנחנו חייבים לקבל כאופן מוחלט את הקווים הקיימים על גבי מפות. אני משוכנע שעלינו לקחת בחשבון שבכל התוויית גבול בהקשר של ההתנתקות יש להתחשב במיקומן של קרקעות חקלאיות ובמיקומם של שימושי קרקע אחרים. כדי להבהיר נקודה זו, ראוי להביא מספר דוגמאות מן העבר הקרוב וגם מן העבר הרחוק.

קווי גבול בארץ ישראל נתחמו לראשונה בראשית תקופת השלטון הבריטי בארץ, בתקופת המנדט, לאחר משא ומתן ממושך בין נציגי ארץ ישראל, שהייתה בפיקוח בריטי, לבין סוריה ולבנון, שהיו בפיקוח צרפתי. הגורמים שעסקו בתיחום הגבול בשלב הראשון, בין 1918 ל-1920, ובהם גם נציגי התנועה הציונית, הגיעו לקו שהשתרע, פחות או יותר, מהים התיכון ועד לצמח כמעט או, אם תרצו, עד לירמוך. קו תיחום זה, שהפריד בין ארץ ישראל לבין סוריה ולבנון, לא התחשב בכלל כמעט בשום תופעה קרקעית שהייתה קיימת בשטח. הוא התחשב בעיקר בלחצים של גורמים פוליטיים וחברתיים, אנשי צבא ומדינאים בעלי חזון לאומי כזה או אחר. אבל כאשר מסמני הגבול הגיעו לשטח, הסתבר להם שחיים שם בני אדם, וראוי וצריך להתחשב בצרכיהם וברצונותיהם. עיון במפות מאותם הימים מראה כי הקו שנקבע בהסכם שנחתם בין הצרפתים לבין הבריטים בתאריך 23 בדצמבר 1920, זה שצריך להפריד בין ארץ ישראל לסוריה, נמצא מצד אחד מזרחית מאוד לירדן, חוצה את רמת הגולן וכמעט מגיע למחצית הדרך לקונייטרה, ומצד אחר הוא חוצה את הכינרת ויורד פחות או יותר בתוואי של נחל משושים עד לצמח, ומשם לכיוון הירמוך. כאשר מסמני הקו, במקרה הזה שני אנשים, צרפתי ובריטי בדרגת סגני אלופים, יצאו לשטח, הסתבר להם שבמרחב המתוכנן חיים אנשים, ושעובדות החיים

רצועת עזה נוצרה באקראי, אחרי 1948, כחיץ בין הכוחות הצבאיים הישראליים לבין הכוחות המצריים

הקרקעיות אינן פשוטות כל כך. על פי המתוכנן מלכתחילה, נוצר מצב שבמספר כפרים השטח הבנוי שלהם עתיד להיות בשטח מדינה אחת, אבל רוב השטחים החקלאיים שלהם יהיו בצד האחר. כיוון שמצב זה לא היה הגיוני בעיני שני סגני האלופים, הם החליטו לשנות את קו הגבול ולהתאים אותו למציאות בשטח. התוצאה היא הקו שאנחנו מכירים כיום, שבמספר נקודות בו, בעיקר בין ראש הנקרה למטולה, נוצרו סטיות מן התכנית המקורית, שאמנם היו מעטות אבל משמעותיות מאוד. לא מעט כפרים קיבלו שטחים משני צידי קווי הגבול, כדי שכל השטח שבבעלותם יהיה ברשותם.

**"גאז הסכמי"
שביחת הושק
התייחסה מצרים
לרצועת עזה
כאל 'שטח צבאי'
כבוש'. גבולות
השטח הזה מעולם
לא וקבעו על
ידי ישראל. הקו
של רצועת עזה
המופיע על המפות
מעולם לא וקבע
בצורה של סימון
בשטח. הקו וקבע
על המפה בלבד."**

דוגמה מעניינת במיוחד להשפעת החיים בשטח על התכנון התיאורטי מצויה ברמת הגולן, שם הגבול המתוכנן חצה שטח של שבט בדווי שחי בין קונייטרה לבין הירדן. שרידים לקיומו ניתן למצוא בצומת אמיר, כפי שנקרא כיום צומת ואסט. כאן לא מדובר על השם הישראלי אמיר, אלא על האמיר, על שם האמיר של שבט בני פדיר. לשני הקצינים הבכירים היה ברור שאי אפשר להשאיר חצי שבט בצד הבריטי וחצי שבט בצד הצרפתי. פתרון הבעיה נעשה על בסיס הדרך המקראית הישנה נושנה: נקרא לנערה ונשאל את פיה. שני הקצינים הלכו אל האמיר ושאלו: איפה רוצים אנשי

השבט להיות, עם הצרפתים (במקרה כזה יעבור קו הגבול פחות או יותר על תוואי הירדן) או עם הבריטים (במקרה כזה יגיע קו הגבול עד קונייטרה). תשובת האמיר הייתה מעניינת מאוד. הוא אמר בחכמת החיים הגלויה והפשוטה שלו: "אני אוהב את הבריטים וחי בחברתם טוב מאוד. בצרפתים אני נלחם. הצרפתים נגד הערבים. אבל אני יודע שכל מה שהיום מוחזק בידי הבריטים, מחר יהיה המדינה היהודית. ועל כן, אף שאני רוצה להישאר תחת השלטון הבריטי, אינני רוצה שנכדי יחיו תחת שלטון יהודי. על כן אני מעדיף להקריב את חיי השעה ולהישאר תחת שלטון צרפתי, כדי שנכדי יחיו תחת שלטון ערבי, שמועד קיומו יגיע כאשר הצרפתים, בסופו של דבר, יצאו מן השטח." התוצאה הייתה שהקו המתוכנן שונה והפך לקו

שאנחנו מכירים כיום. בתמורה על הוויתור הסכימו הצרפתים לצרף לשטח המנדט הבריטי את מחצית הכינרת, שהייתה מתוכננת להיות בתחומם, וכך הפכה הכינרת להיות בריבונות מלאה של ארץ ישראל אז ושל מדינת ישראל כיום. הקטע המעניין בכל הסיפור הזה הוא שההסכמות של אותם שני סגני אלופים הגיעו עד לשולחנם של ראשי הממשלות, שקיבלו ואישרו את הרעיון שהיה תולדת המצב בשטח.

דוגמה טובה נוספת לפתרונות אד-הוק שנוולדו כתוצאה מן העובדות הקרקעיות־אנושיות בשטח היא מטולה. במסגרת הסדרי קו הגבול שמצפון למטולה, ניתנה לתושבי המושבה האפשרות, במשך כל תקופת המנדט, לעבד את השדות שלהם שנותרו מעבר לקו הגבול, בתחום לבנון. לתושבי מטולה ניתנו אישורי מעבר מיוחדים, שבאמצעותם יכלו לעבור לתחום לבנון ולעבד את אדמותיהם. תושבי מטולה אף שילמו מסים לממשלת לבנון עבור השטחים שלהם, כלומר אפילו במקרים שבוכים ניתן למצוא הסדר שלפיו קרקעות שבבעלות אזרחים ממדינה אחת הנמצאות בתחום מדינה אחרת, ניתנות לעיבוד של הבעלים. הסדרים כאלה אפשריים על בסיס רצון טוב, כפי שאכן נקבע בשנת 1926 בהסכם שנקרא במפורש "הסכם לשכנות טובה".

התפתחות נוספת התרחשה בשלב של יצירת "הקו הירוק", שנוולד בעקבות הסכמי שביתת הנשק, שהתבססו בעיקר על מיקומם של הכוחות הצבאיים ביום הפסקת האש. כוונת הצדדים מעולם לא הייתה שהקו הירוק יהיה קו הגבול בפועל, והדברים אף כתובים במפורש בנוסח הקובע כי "הקווים האלה אינם קווי גבול, ולא יהיו קווי גבול, ואין שום כוונה שיהיו קווי גבול, הם רק קווים שאומרים עד איפה לצבאות מותר לנוע". אולם הצהרות לחוד ומציאות לחוד. הקו הירוק אכן לא הפך לגבול, אבל הוא בהחלט הפך להיות "קו תיחום מדיני".

גם ביצירת תוואי הקו הירוק הייתה משמעות רבה לתהליך המשא ומתן בשטח בין הצדדים. במסגרת קו התיחום שנקבע על גבי המפות, נותרו מספר שאלות קרקעיות פתוחות במרחב הקרוי "המשולש" – מכפר קאסם בדרום ועד לוואדי ערה, הוא נחל עירון, בצפון. בעת המעבר מהקו שהותווה על המפה לקו שהיה צריך להיות בשטח, הסתבר כי במספר לא קטן של מקומות מה שקרה בעת התוויית קווי התיחום בין הישות הבריטית והצרפתית חזר על עצמו. כפרים רבים, בעיקר ערביים, נותקו מאדמותיהם. כדי לפתור את הבעיה הושג מה שקרוי "הסכם המפקדים בשטח", שהעבירו שטחים מצד לצד ופתחו את ההסכמים בהתאם למצב עיבוד הקרקעות בשטח.

רצועת עזה נוצרה באקראי, אחרי 1948, כחיץ בין הכוחות הצבאיים הישראליים לבין הכוחות המצריים

דוגמה טובה ליכולתה של המציאות בשטח להשפיע על תכניותיהם של מקבלי ההחלטות אפשר למצוא במסגרת מה שקרה בעקבות הסכם השלום של ישראל עם ירדן. מאז נחתמו הסכמי שביתת הנשק, בשנת 1949, הקימה מדינת ישראל לא מעט יישובים בערבה, ולא תמיד הקפידה על התייחסות מלאה לקו הגבול.

ישראל הניחה באותם ימים שהירדנים אינם מכירים את המציאות בשטח. אבל להנחה זו לא הייתה אחיזה במציאות. כאשר נפתחו שיחות השלום, הוציאו הירדנים מפות והראו במדויק היכן בוצעו החריגות. אך מכיוון שהיה רצון טוב מצד מנהיגי שתי המדינות – רבין וחוסייין – הוחלט בסופו של דבר להזיז את הקו כדי שהשטחים המעובדים של ישראל יישארו בידי ישראל. בהסכם החתום הדברים נאמרו, כנראה בכוונה, בצורה מעומעמת מאוד, וקו הגבול נקבע בהתאם לקו הגבול שהיה בין ארץ ישראל לבין עבר הירדן. אבל במפה המעשית אפשר לראות שבשטח בוצעו תיקונים לא מעטים לטובת ישראל. כל השינויים נעשו כדי לאפשר העברה של שטחי עיבוד ומספר בארות, במטרה לפתור את הבעיות בשטח.

**”המצרים מעולם
לא רצו אפילו
סוטימטר אחד
מרצועת עזה.
גם כאשר הציעו
הישראלים לשנות
את הקו כדי
שלא יהיה הכרח
לחצות את רפית,
סירבו המצרים
בעקשנות רבה.
הם לא רצו לקבל
סוטימטר ולא לתת
סוטימטר. הם רק
רצו לחזור לקו.”**

בקיצור, אם קיים רצון טוב, ניתן להגיע להסדרים שלפיהם האנשים בשטח ייפגעו פחות מכפי שתוכנן מלכתחילה. כך גם ראוי לנהוג בכל מה שקשור להתנתקות. ראוי וחשוב מאוד שכל מי שעוסק כיום

בנושא יפתח את המפות, יראה את הדברים בשטח, יתחשב בבעלויות על הקרקע וגם בבעיות של עיבודי הקרקע, וילמד לדעת כי ניתן להגיע להסדרים מדיניים בדרך שתפגע בתושבים כמה שפחות.

כאשר אנחנו מדברים על “ההתנתקות”, על “הפינוי” או כל כותרת פוליטית אחרת לנושא כמו “גירוש”, “טרנספר” או “העברת יהודים” משטח רצועת עזה, ראוי לכל העוסקים בתחום לדעת, כראש ובראשונה, איך ומתי נוצרה רצועת עזה, וממתי יושבים בה ישראלים. כדי להבין את הדברים יש לרון תחילה בשאלה מה זאת ארץ ישראל,

ועד היכן היא משתרעת. שאלה זו והתשובה עליה מהותיות לכל דיון קרקעי שייערך באזורנו, ולא רק לגבי רצועת עזה. התשובה לשאלה זו תלויה בעמדה הפוליטית של השואל והמשיב, בחינוך, בתרבות ובעמדה היהודית. אך בעיקרון יש מספר תשובות ענייניות לשאלה מה פירוש המונח "ארץ ישראל". ההגדרה הפורמלית של המונח מתייחסת לאותו שטח שהבריטים קבעו שהוא ארץ ישראל, כלומר מה שלא נכלל בגבולות המנדט איננו ארץ ישראל. בין מרבית המעורבים בעניין קיים קונצנזוס עולמי הקובע ש"ארץ ישראל" – ואם תרצו, פלשתינה או פלשתיין – היא מה שקבעו הבריטים. הווה אומר, למשל, שאל-עריש, שלא הוכנסה להגדרה המקורית של "ארץ ישראל", איננה מצויה כיום בתחומי ישראל. לעומת זאת מטולה נמצאת בתחומי ישראל, כי הבריטים הכניסו אותה לתחומי "ארץ ישראל". מבלי להתייחס לנושא הדתי, המקראי, ההיסטורי ודומיהם – ברור לכל מהי "ארץ ישראל". אבל אם נברוק את השאלה בהתייחס להיסטוריה הרחוקה בת אלפי השנים, ברור כי כמעט בכל רגע נתון היו לארץ ישראל קווי גבול שונים. הם היו שונים בימי יהושע בן נון, בימי שלמה המלך, בימי דוד המלך ובימי אלכסנדר ינאי. כלומר אין קביעה חד-משמעית בנושא. אבל אם, כדי להיות מעשיים, נבחן את הנושא מאז ימי המנדט הבריטי, ברור כי מה שמכונה היום "רצועת עזה" נמצא ב"ארץ ישראל". גם רפיח נמצאת ב"ארץ ישראל". למה? כי כך קבעו הבריטים בעת המשא ומתן עם הטורקים ועם הצרפתים כאשר התוו את גבולות "ארץ ישראל" בראשית המאה העשרים.

ולענייננו: "ארץ ישראל" שעליה אנו מדברים כוללת את כל מה שנמצא כיום ברצועת עזה.

סדרת נתונים אחרת, חדשה יותר, שלפיה ניתן לענות על השאלה מהי "ארץ ישראל" מתחילת תכניות החלוקה. התכנית החשובה לענייננו היא זו שגובשה באו"ם בנובמבר 1947. לא מעט אנשים ברחבי העולם מסתכלים על המרחב הגיאוגרפי שלנו בהתאם לתכנית החלוקה, שלפיה כל השטח מרפיח עד אשדוד, ברצועה לאורך חוף הים, אמור היה להיות חלק מהמדינה הערבית. הרעיון המרכזי של תכנית החלוקה קבע כי החלוקה תבצע על פי העיקרון "מקום שיושבים בו יהודים יהיה ליהודים, ומקום שיושבים בו ערבים יהיה לערבים". נוסף על כך ניתן שטח גדול להתפתחות היהודית בעתיד. במסגרת זו קיבלנו את כל הנגב, שלא היו בו יהודים, וכן את המרחב עד לאזור ניצנה (עוג'ה אל חפיר). בהקשר זה ראוי לזכור כי אילת, למשל, לא הייתה אמורה להיות חלק מהמדינה היהודית על פי החלטת האו"ם שבעקבותיה פרצה

רצועת עזה נוצרה באקראי, אחרי 1948, כחיץ בין הכוחות הצבאיים הישראליים לבין הכוחות המצריים

מלחמת העצמאות. במהלך המלחמה שפרצה ב־1948 קרו שני דברים חשובים לעניין הגבולות בפועל: ראשית, ההתקדמות המצרית בגיזרה הדרומית, שכפועל הגיעה רק עד גשר עד הלום, שהיה קצה המדינה הערבית המיועדת בארץ ישראל. אגב, הקרבות על ירושלים לא היו על שטח שיועד למדינה היהודית, כיוון שירושלים לא יועדה למדינה היהודית וגם לא למדינה הערבית, אלא יועדה להיות שטח בין־לאומי. שנית, במסגרת קרבות מלחמת העצמאות בחזית המצרית נקבעו קווי שביתת הנשק

בהתאם למיקום הכוחות בשטח עם סיום הקרבות. העובדה ההיסטורית היא שבשלבים האחרונים של המלחמה נסוג הצבא המצרי עד לנקודה המכונה כיום "רצועת עזה". בהקשר זה ראוי לדעת כי כבר אז חלו מספר שינויים קרקעיים, בהסכמה בין הצדדים. בהסכמי רודוס נקבע שהקו הצפוני המפריד בין שטחי מצרים לשטחי ישראל יהיה נחל שקמה. רק אחר כך הצליחו המפקדים בשטח לשכנע את המצרים להזיז את הגבול מספר קילומטרים דרומה, והגבול המוסכם זו מנחל שקמה אל המקום שבו הוא עובר היום. בתמורה להסכמה מצרית זו נתנה ישראל למצרים קצת יותר מרחב בדרום הרצועה. באופן כללי נקבע שקו שביתת הנשק באזור הרצועה יהיה מקביל לכביש העובר לאורך הרצועה מעזה לרפיח, במרחק 3 ק"מ ממנו. אך כיוון שהכביש לא היה מקביל לשפת הים, נוצר מצב שבו דרום הרצועה רחב יותר מצפונה. ההסכמה שהושגה על

פי הצרכים בשטח חשובה ביותר לצורך מתן התשובה לשאלה מהי "רצועת עזה": מהרגע שבו הושגו ההסכמים, רצועת עזה היא מה שמוגדר על פי החוק הבין־לאומי Occupied Territory, שהרי ברור לכול שבמהלך מלחמת העצמאות כבשו המצרים את הרצועה שהייתה אמורה להיות חלק מהמדינה הערבית המתוכננת על פי החלטת האו"ם. כלומר המצרים לא כבשו את הרצועה מידי ישראל וגם לא מידי הבריטים. הם כבשו אותה מידי הערבים.

במשך כל השנים שחלפו מאז התייחסה מצרים לרצועת עזה כאל שטח צבאי כבוש לכל דבר ועניין. גבולות השטח הכבוש הזה מעולם לא נקבעו על ידי ישראל. הקו

של רצועת עזה המופיע על המפות מעולם לא נקבע בצורה של סימון בשטח. הקו נקבע על המפה בלבד, אך לענייננו מעולם לא נחתמו קווי הגבול על המפות בידי שני הצדדים. אם מחר יהיה צורך לקבוע היכן בדיוק עובר קו התיחום בין רצועת עזה לישראל, תהיה זו משימה בלתי אפשרית. כפועל יוצא מכך ברור כי לא הגדר הכיטחונית שנכנתה לאורך הרצועה, לא המטעים ולא העיבודים החקלאיים יכולים לקבוע בבירור את מיקומו של הקו. בדיקת המפות על פני רצף היסטורי מוכיחה בעליל כי תוואי הקו שונה מעת לעת בטווחים של עשרות מטרים, כלומר מדינת ישראל של היום כוללת את רמת הגולן ואת הרחבת ירושלים, אך אינה כוללת את רצועת עזה ואינה כוללת את הגדה.

זה אולי הזמן לשוב אל הניסיון להגדיר את המונח "ארץ ישראל", ואולי דווקא על פי ההגדרות הדתיות. הכול יודעים שעל פי התפיסה הדתית קיימות בעצם שלוש הגדרות של "ארץ ישראל" התלויות בהשקפת המגדיר. הגדרה אחת אומרת שאלו גבולות ההבטחה על פי הכתוב "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול, נהר פרת". כשחוקרים דנים בשאלה מהו נהר מצרים, יש הטוענים שמדובר בנילוס או ביאור, ולעומתם יש הטוענים שמדובר בנחל אל-עריש. ההגדרה השנייה נוגעת בקו המכונה במקורות "גבול יוצאי מצרים", הכולל את השטחים שנכבשו על ידי יהושע בן-נון. גבולות אלה מתוארים בספר דברים במקום העוסק בחלוקת הארץ לתחומי השבטים. השטח שאנחנו מכנים כיום "רצועת עזה" אמור להיות חלק מנחלתו של שבט שמעון. כפועל ידוע שבמרחב הזה לא הייתה אחיזה יהודית בקנה מידה גדול.

ההגדרה השלישית היא של הקו החשוב מבחינה הלכתית, זה הקרוי "גבול עולי בבל". גבול זה מופיע במקורות מספר פעמים, ובלא מעט אסמכתאות מפורטות. על פי מקורות אלה אפשר לשרטט את הגבול, פחות או יותר. לגבי מספר נקודות גבול לא הכל ברור, אבל דבר אחד ודאי: רצועת עזה איננה חלק מ"ארץ ישראל" לצורכי קיום המצוות התלויות בארץ. הגבול באזור הזה הוא חומת אשקלון, כלומר ברצועת עזה לא מפרישים תרומות ומעשרות ולא מקיימים שנת שמיטה. אפשר לגדל בה גידולים חקלאיים בשנה השביעית, ואפשר למכור את הפירות בתחומיה בשנה השביעית.

כך או כך ברור כי בעקבות תוצאות מלחמת העצמאות, נוצרה בליבה של ארץ

רצועת עזה נוצרה באקראי, אחרי 1948, כחיץ בין הכוחות הצבאיים הישראליים לבין הכוחות המצריים

ישראל, ללא כוונה תחילה, רצועה שכל כולה נועדה להפריד בין הכוחות הצבאיים הישראליים, לבין הכוחות הצבאיים המצריים, מתוך כוונה שבעתיד יהיה צורך להשיג הסדר שלום שיקבע את קו הגבול בין ישראל לבין מצרים. במשך כל שנות שליטתם של המצרים ברצועה הם לא ראו בה שטח שלהם. זה ברור גם מהעובדה שבמסגרת הסכם השלום עם מצרים, המצרים לא ביקשו לעצמם את השטח. נכון שההסבר הפופולרי המקובל לעובדה זו היה, "מה פתאום שהמצרים ירצו לקבל את קן הצרעות הזו שנקרא עזה, מה הם צריכים את זה?" אבל זה רק הסבר פופולרי. האמת שונה. בכל ההסכמים הישראליים עם מצרים נלחמו המצרים כמו אריות על כל גרגר חול, כמו באזור טאבה. לפי תפיסתם, כל השטח ניתן להם "מידי שמים" ב-1906. אבל הם לא רצו אפילו סנטימטר אחד מעבר לזה. גם כאשר הציעו הישראלים לשנות את הקו כדי שלא יהיה הכרח לחצות את רפיח, המצרים סירבו בעקשנות רבה. הם לא היו מוכנים לשנות את הקו בשום צורה ואופן. הם לא רצו לקבל סנטימטר, ולא לתת סנטימטר. הם רק רצו לחזור לקו. וכך, במסגרת מצב שאמור היה להיות זמני, עד שיוחלט אחרת, לא נעשה כל שינוי. התוצאה: קו שביתת הנשק ברצועת עזה נתקבע בתודעת העולם כקו הגבול של ישראל, כקו הגבול של המדינה הפלשתינית שתקום. הכרה זו נתקבעה גם בתודעה של חלק לא מבוטל מהישראלים. רק בקרב חלק מהאוכלוסייה היהודית של מדינת ישראל קיימת המחשבה או הכוונה להתעלם ממצבאות זו.

אם אנחנו מקבלים עובדות אלה ואם לאו, העובדה הפשוטה ברורה: מצב שנולד באקראי, ללא כל כוונה או תכנון מראש, הפך להיות, שלא בטובתנו, סלע מחלוקת שאיתו מדינת ישראל נאלצת להתמודד כיום.

ממוצע הפיצוי למשפחת מפונים – כ־300 אלף דולר

מוטי בסוק
פרשן כלכלי בעיתון "הארץ"

לפני כחצי שנה, עוד לפני שהממשלה דנה בנושא ההתנתקות, נפגשתי עם מנכ"ל האוצר ד"ר יוסי בכר, שהיה חבר בצוות ההתנתקות שהקים מנכ"ל משרד המשפטים, ושאלתי אותו, "כרחל בתך הקטנה, מהו סדר הגודל של הפיצויים המתוכננים להינתן למפונים מרצועת עזה?" בכר השיב בשני מישורים – כלכלי והיסטורי. "אתה רואה את ערמת המסמכים בפינת החדר? שם רשומים כל הנתונים הסודיים", אמר לי המנכ"ל בכר במלוא הרצינות, "אבל לנתונים האלה אין כל חשיבות. אנחנו באוצר נעבוד חודש, חודשיים, חצי שנה, נסיים להכין את המסקנות ואת הנתונים ואז, על פי התקדים של ימית מ-1982, תתקבל החלטה אחרת, פוליטית. הוועדה המקבילה לזו שלנו באותם ימים", הוסיף בכר, "עשתה עבודה קשה ורצינית. כשסיימו את המלאכה הם כרכו את המסמכים, לבשו בגדי חג והלכו ללשכתו של ראש הממשלה דאז, מנחם בגין. בגין לקח את כל המסמכים, הניח אותם בצד ואמר לחברי הוועדה חד וחלק: 'תנו להם כמה שהם רוצים.'"

בכר חיך והוסיף: "תרחיש אפשרי דומה הוא החשש הגדול שלנו. אמנם נכון שהצוות שלנו כבר עבר את ראש הממשלה ואת הממשלה, אבל בימים אלה אני כבר מתחיל לשמוע מכיוון הכנסת ומירות חדשות. ח"כים לא מעטים חוזרים לשיטת בגין ואומרים, 'תנו להם את כל מה שהם רוצים. תהיו נדיבים כלפיהם.'"

עד כאן הסיפור שמאחורי הקלעים, אבל נכון להיום יש החלטת ממשלה, ואני אתייחס לנתונים שלגביהם נתקבלה החלטה. הממשלה החליטה ברוב קולות ב־6 ביוני 2004 על תכנית ההתנתקות. במסגרת ההחלטה נקבע כי תוקם ועדה לנושא "פינוי, פיצוי והתיישבות חלופית". זה שמה הרשמי של הוועדה. עוד נקבע כי מנכ"ל משרד המשפטים, אהרון אברמוביץ, יעמוד בראש הוועדה. "ועדת אברמוביץ"

הורכבה מנציגי משרד המשפטים, משרד התמ"ת, משרד החקלאות, אגף התקציבים באוצר והאגף החדש הקרוי רשות המסים. הוועדה פעלה באורח נמרץ מאוד, אף כי בצל החשש כי גורל המלצותיה יהיה דומה לגורל המלצות הוועדה מ־1982. לפי הערכות האוצר, העלות המקסימלית של התנתקות 21 היישובים ברצועת עזה וארבעת היישובים בצפון השומרון – גנים, כדים, שא־נור וחומש – תגיע ל־5 מיליארד ש"ח בקירוב. המדובר בעלות אזרחית וצבאית – העלות האזרחית 2.5-3 מיליארד

ש"ח, והעלות הצבאית 1.5-2 מיליארד ש"ח. האוצר מתכוון לפרוס את הוצאת הכספים על פני שתי שנות תקציב, 2005 ו־2006, אך העלות הצבאית יכולה להתפרס על מספר שנים רב יותר. במרכז העלות האזרחית עומד תשלום הפיצויים לתושבים המפונים. במרכז העלות הצבאית עומדת ההיערכות מחדש של צה"ל על גבול הרצועה.

**"לפי הערכות
האוצר, העלות
המקסימלית של
התנתקות 21
היישובים ברצועת
עזה ובארבעת
היישובים בצפון
השומרון – גנים,
כדים, שא־נור
וחומש – תגיע
ל־5 מיליארד ש"ח
בקירוב."**

תקציב המדינה בשנים האחרונות, למעט חובות של כ־50 מיליארד ש"ח, הוא בהיקף של כ־200 מיליארד ש"ח. אם לצורך ההתנתקות דרושים 5 מיליארד ש"ח הנפרסים על פני שתי שנות תקציב, מדובר ב־2.5 מיליארד ש"ח בשנה, שהם כערך 1.25 אחוזים מהתקציב. יחסית להיקף התקציב, לא מדובר בסכום "נורא". אולם גישתו של האוצר לניתוח המספרים קצת שונה. האוצר

טוען כך: לתקציב 2005 נקבע גירעון מקסימלי של 3 אחוזי תוצר. התוצר של מדינת ישראל מגיע להיקף של כ־500 מיליארד ש"ח בשנה. כלומר גירעון בהיקף של 3 אחוזי תוצר משמעו 15 מיליארד ש"ח. כאשר קיבלה ישראל את הערבויות מארצות הברית בהיקף של 9 מיליארד ש"ח, התחייבה המדינה בפני ארצות הברית שגובה הגירעון בשום פנים ואופן לא יחרוג מהגבולות של 3 אחוזים, אפילו לא בעשירית האחוז. המשמעות היא שבמסגרת תקציב המדינה אין מקורות תקציביים למימון ההתנתקות, ולכן מבקש האוצר להשיג אישור להגדלה שנתית של הגירעון בתקציב בהיקף של עוד 2 מיליארד ש"ח, שהם 0.4 אחוזי תוצר. זאת אומרת שבמקום 3 אחוזי יגיע הגירעון ל־3.4 אחוז. לדעת ראשי האוצר, ארצות הברית והגורמים הפיננסיים האחרים בשווקים הבין־לאומיים יבינו את האילוץ ויסכימו.

עם כל אלה, העלות הסופית של ההתנתקות ודרך מימונה עדיין לא ברורות סופית עד היום, גם כיוון שהנושא טרם הוכרע סופית, לא אצל גורמי חוץ הקשורים במהלך ולא בישראל. כך, למשל, עדיין לא ברור אם הבנק העולמי ישתתף במימון הפינוי ובאיזה היקף; לא ברור אם האיחוד האירופי ירצה לרכוש את היישובים המפונים כדי להעמידם לרשות הרשות הפלשתינית, וגם לא ברור אם ארצות הברית תסייע לישראל, כפי שעשתה בעבר, בהקמת המחנות החדשים המתוכננים לצה"ל באזור. חשוב להבין כי השתתפות גורמים בין-לאומיים בעלות ההתנתקות פירושה הקטנה משמעותית של עלות ההתנתקות למשלם המסים הישראלי.

אלה הנתונים המספריים, אך בשאלת ההתנתקות מעורבים גם רגשות. כך, למשל, הודיעו הפלשתינים, כי כדעתם להעביר את ההתנחלויות המפונות – אם אכן יועברו לבעלותם – למשפחות השאהידים. כתוצאה מכך כלל לא ברור אם ממשלת ישראל, המתנחלים וגם הציבור יהיו מוכנים להעביר את היישובים לבעלות הרשות הפלשתינית. החוק הבין-לאומי מחייב את ישראל להשאיר את השטח, עם הפינוי, בדיוק במצב שקיבלה אותו, וגם עובדה זו צריכה להילקח בחשבון בעת ההתנתקות. בכל מקרה ברור שישראל תמשיך לספק לרצועה חשמל, מים וגז גם אחרי שצה"ל יצא מהרצועה, אם יצא, וברור גם שישראל והרשות הפלשתינית ימשיכו להיות מחוברות בשורה של היבטים כלכליים.

ועדת אברמוביץ עסקה לא רק במאקרו, אלא גם בקביעת העקרונות למתן פיצוי לתושבים המפונים. מדובר בסכומים שבין 200 אלף דולר ל-500 אלף דולר למשפחה, תלוי בוותק, בגודל הבית, במספר הנפשות ועוד. על פי נתוני האוצר יגיע ממוצע הפיצוי להיקף של 300 אלף דולר למשפחה. נוסף על הפיצוי על הבית, יוענקו פיצויים גם עבור בתי עסק ופיצוי לאנשים שיפוטרו, אם יפוטרו. על הפיצוי על מבני המגורים לא יוטלו מסים. זאת ועוד, נקבע גם כי מי שיעבור לגור באזור עדיפות לאומית א' בגליל או בנגב, יקבל מענק מיוחד של 90 אלף ש"ח לביתו החדש, בתנאי שיתגורר במקום החדש חמש שנים ויותר. מענקים יינתנו גם להעברת מפעלים לתחומי הקו הירוק.

לאן יעברו מפוני רצועת עזה? גם לשאלה חשובה זו עדיין אין תשובה ברורה. תיאורטית יכולות להיות מספר חלופות. האחת – מעבר למרכז הארץ; השנייה – מעבר לאזורי הפריפריה, כולל הנגב והגליל; השלישית – מעבר להתנחלויות

ממוצע הפיצוי למשפחת מפונים – כ־300 אלף דולר

ביהודה ושומרון או ברמת הגולן. בתקשורת מתפרסמות חדשות לבקרים ידיעות על יעדי המתפנים. כך למשל פורסם כי יישוב שלם בגוש קטיף מעוניין לעבור לנגב המערבי, אולי לקיבוץ חולית שעל גבול הרצועה. פורסם עוד כי קבוצות של משפחות ביישובי צפון הרצועה – דוגית, אלי סיני, ניסנית ורפיחיים – מגלות עניין במעבר לשכונות קהילתיות הנבנות במועצות האזוריות השכנות בתחום הקו הירוק. גם הקיבוץ הדתי סעד שבשער הנגב מגלה עניין בקליטת מתנחלים. בינתיים ברור כי למי שיעברו כקבוצה במסגרת שכונות קהילתיות מובטחת הטבה – פטור מתשלום דמי ההיוון על הקרקע שירכשו. היקף החיסכון הממוצע בדמי היוון על רכישת בית בגודל של כ־100 מ"ר על שטח של כחצי דונם יגיע לשיעור של כ־40 אלף ש"ח.

כך או כך, במסגרת כל שפע הנתונים דבר אחד ברור – בפרשת ההתנתקות, לפחות מנקודת הראות הכלכלית, רב הנסתר על הנגלה.

*הנתונים במאמר זה מציגים את המצב שהיה לפני פסיקת בג"ץ בהקשר עלות הפיצוי למפונים.

ההתנתקות חיונית לקיומה של ישראל כמדינה יהודית-ציונית-דמוקרטית

פרופ' ארנון סופר
אוניברסיטת חיפה

שלושה עניינים עומדים במרכזה של תכנית ההתנתקות, ומן הראוי שכל מי שעוסק בנושא יזכור אותם היטב, כי הם שלובים זה בזה ובעלי השלכות משמעותיות על עתידה של מדינת ישראל. האחד – מהי תרומתה של ההתנתקות להסרת האיום הדמוגרפי מעל ישראל היהודית-ציונית-דמוקרטית; השני – מה תרומת ההתנתקות לעצירת ההידרדרות של ישראל למעמד של מדינת "עולם שלישי"; והשלישי – מה יהיה גודל השטח ש"ייגזל" בעת מימוש תכנית ההתנתקות.

כדי להבין מהי תרומת ההתנתקות להסרת האיום הדמוגרפי מעל ישראל היהודית-ציונית-דמוקרטית, ראוי לבחון את מפת פריסת האוכלוסייה בארץ ישראל כולה. המפה המעודכנת ביותר פורסמה בשנת 2004 על ידי המרכז למיפוי ישראל. מן המפה אפשר ללמוד – מבלי להתייחס לתופעה ולמשמעויותיה האסטרטגיות – כי בישראל הולך ומתפתח רצף פלשתיני מבירנית בצפון, דרך הגליל המרכזי, עמק יזרעאל והשומרון, לעבר ירושלים. זאת ועוד, ירושלים עצמה, "העיר שחוכרה לה יחדיו", מתמלאת מאות ואלפי פלשתינים, וממש מתרוקנת מיהודיה: 75 אלף יהודים נטשו את העיר בעשור האחרון לטובת מבשרת ציון, מודיעין וגוש דן. מירושלים נמשך הרצף הפלשתיני להר חברון, ומשם למרחב הברזני, המשתרע מרהט, בצפון הנגב, עובר סמוך לגבול באזור מיתר, וממשיך לכיוון דימונה, ירוחם, רתמים ורביבים.

בעלת משמעות חמורה במיוחד בהקשר זה היא התפתחות הרצף הברזני בנגב, הגולש לעבר אזור ניר-עם, נחל עוז, כרם שלום ורצועת עזה. רצף זה מהווה איום אסטרטגי, כבר עתה, בגלל העובדה ששלושת שדות התעופה הצבאיים החשובים של ישראל נמצאים במעמד של "בני ערובה" של הברזניים בדרום. אם הרצף הפלשתיני הזה יתעבה ויושלם, הוא יסגור על יהודי ישראל, שיוותרו רק במישור החוף, ויגזרו את גורלה של ישראל.

המצב שהצגתי הוא פועל יוצא של תהליכים דמוגרפיים המתרחשים בארץ ישראל המערבית בקצב מהיר מאוד, אולי המהיר ביותר בעולם, כשמולם עומד שלטון ישראלי חלש, שאינו אוכף חוק וסדר ומאפשר פריסה של אוכלוסייה באופן בלתי מתוכנן, הגובל בהפקרות.

**"רק התכנסות אל
תוך תחומי הקו
הירוק תציל את
ישראל מהאיום
הקיומי הדמוגרפי;
בתוך תחומי הקו
הירוק מהווים
היהודים, בשנת
2004, 76% מכלל
האוכלוסייה. אם
נצרך אליהם גם
את הרוסים הלא-
יהודים, שבאו
לחיות איתנו, הם
מהווים ביחד 81%
מהאוכלוסייה."**

מהם הנתונים הדמוגרפיים המסוכנים האלה? נכון לשנת 2004 מתגוררים בארץ ישראל המערבית (מהירדן ועד לים) 5.2 מיליון יהודים ו-5 מיליון פלשתינים. בארץ ישראל המערבית חיים גם רוסים לא-יהודים וגם עובדים זרים. המספר הכולל של שתי קבוצות אוכלוסייה אלה נאמד ב-586 אלף. נכון לשנת 2004 היהודים כבר עתה מהווים מיעוט בארץ ישראל המערבית.

התחזית הדמוגרפית לשנת 2020, בסך הכל בעוד 15 שנה, קשה ובעייתית יותר. שיעור הריבוי הטבעי של האוכלוסייה היהודית בישראל עומד על אחוז אחד בשנה, ואילו שיעור הריבוי הטבעי של ערביי האזור עומד על 3.5-4 אחוזים בשנה. מגדילים לעשות הכרויים בדרום, שריבויים הטבעי עומד על 5.5 אחוזים. באוכלוסייה זו ישנם אבות שהולידו, בעזרת מספר נשים שנקנו בשטחים, 100-150 צאצאים. על פי התחזית לשנת 2020 יתגוררו בארץ ישראל המערבית 6 מיליון יהודים, 8.5 מיליון פלשתינים, חצי מיליון עובדים זרים ו-400 אלף רוסים לא-יהודים. באותה שנה יהוו היהודים רק 39 אחוזים מכלל האוכלוסייה, ופירוש הדבר הוא קץ הישות היהודית במזרח התיכון!

האוכלוסייה הפלשתינית הגדולה פרוסה בכל רחבי ארץ ישראל, ואילו היהודים מתגוררים בעיקר במישור החוף. היהודים מתמקדים במטרופולין תל-אביב, וממנה צפונה, למרחבי השרון והשפלה הפוריים, תוך עקירת הפרדסים הירוקים; מזרחה, לעבר השומרון המערבי ואזור הכוכבים (כוכב יאיר, שוהם, בת חפר), וכן דרומה.

גלישה קיימת גם אצל הפלשתינים, ועיקרה במעבר מריכוזי אוכלוסייה צפופים בגב ההר לעבר טול-כרם, קלקיליה, ג'נין, תרקומיה וירושלים. פה ושם חודרים הפלשתינים גם מערבה, לקו הירוק.

בתוך תחומי הקו הירוק מהווים היהודים, בשנת 2004, 76 אחוזים מכלל האוכלוסייה. אם נצרף אליהם גם את הרוסים הלא-יהודים, שבאו לחיות איתנו, הם מהווים ביחד 81 אחוזים מהאוכלוסייה. על פי התחזית לשנת 2020 יהוו היהודים 71.1 אחוזים מהאוכלוסייה בתחומי הקו הירוק, ועם הרוסים הלא-יהודים – 76 אחוזים, שהם שלושה רבעים מכלל האוכלוסייה. אם תחליט ישראל לוותר על מזרח ירושלים, ואולי, במסגרת משא ומתן, תוותר גם על חלקים במשולש לטובת הרשות הפלשתינית, קיים סיכוי משמעותי לשיפור המצב הדמוגרפי של ישראל.

כדי להציל את ישראל מאימתו של האיום הדמוגרפי, יש להתנתק מהעם הפלשתיני, ובעיקר מיהודה ושומרון ומרצועת עזה, ולהתכנס אל תוך תחומי הקו הירוק. התנתקות זו חייבת להתבצע כפעולה מהירה וחד-צדדית, מבלי להמתין לתוצאות משא ומתן. ההתנתקות, מחויבת המציאות, אמורה להיות שלב ראשון ומכריע בדרך ליצירת רוב יהודי בישראל. לפי תוואי ההתנתקות כפי שהוחלט עליו בממשלה, כ-80 אחוזים מכלל המתישבים יישארו בתוך תחומי מדינת ישראל, ויהיה צורך לפנות רק כ-20 אחוזים מהם, כלומר כ-50 אלף איש.

כל מי שעניו בראשו מבין בוודאי כי ההתנתקות תעצור גם את הפלישה הפלשתינית לתוך תחומי מדינת ישראל. נכון לשנת 2000 פלשו לישראל כ-300 אלף פלשתינים, שבעצם מימשו את "תביעת השיבה" שלהם. מספר מדהים זה כולל 14 אלף נשים פלשתיניות, שנקנו על ידי ברוויים מן הנגב הצפוני, כ-25 אלף פלשתינים נוספים שנכנסו לישראל במסגרת "איחוד משפחות", כ-200 אלף פלשתינים שבאו להתגורר במזרח ירושלים באופן בלתי חוקי ועוד עשרות אלפי פלשתינים שחדרו, ללא כל רשות חוקית, למשולש הקטן ולצפון ישראל. עם הנתונים הדמוגרפיים החמורים האלה לא תוכל ישראל להתמודד במשך זמן רב, שכן 300 אלף תושבים פירושו 6 אחוזים מכלל האוכלוסייה היהודית בישראל.

לתכנית ההתנתקות יש עוד תרומה קונסטרוקטיבית למדינת ישראל: היא תכלוס את הידרדרות ישראל למעמד של מדינת עולם שלישי, וזאת בדרך פשוטה: האמצעים

ההתנתקות חיונית לקיומה של ישראל כמדינה יהודית-ציונית-דמוקרטית

הכלכליים שיתפנו בעקבות ההתנתקות יאפשרו לממשלת ישראל לחזור ולשקם את כל התשתיות הלאומיות, שחלקן קרסו וחלקן עומדות בפני קריסה.

להתנתקות יש גם משמעות גיאוגרפית-קרקעית, אם בוחנים אותה כמענה לשאלה מה גודל השטח שיידרש לכיצוע שלם ומלא של מהלך ההתנתקות.

ראשית יש לקחת בחשבון את אורך הגדר או החומה, המגיע לכ-700 ק"מ. רוחב המערכת האוטמת הזאת הוא, בממוצע, 50 מטרים. כלומר מדובר בשטח של כ-35 מיליון מטרים רבועים, שהם כ-35 אלף דונם. הגדר אינה עומדת בפני עצמה, כי יש להגן עליה. הגנה זו מחייבת הקמת מערך של מחנות עבור המתחזקים והשומרים על הקו. להערכתי, יידרשו לכך עוד 15 אלף דונם לפחות. סביר להניח שכדי לחבר את ישראל אל היישובים שבשטחים, יהיה צורך בבניית טרמינלים למעבר מבוקר של דלק, סחורות ואנשים. להערכתי יידרשו למטרה זו עוד כ-20 אלף דונם. זאת ועוד, בשלב הסופי של ההתנתקות יהיה צורך לפנות מן השטחים כ-50 אלף נפש. כדי למצוא להם מגורים יש להקים עיר חדשה או סדרת יישובים הקטנים מעיר. לכך יש לייעד כ-20 אלף דונם נוספים לפחות. בסך הכל מדובר בכ-90 אלף דונם. גם אם נצטרך להפחית את השטח הזה משטחה של ישראל, תהיה זו תמורה קרקעית קטנה מאוד למען הצלת המדינה.

מדינת ישראל של 2004-2005 אינה מסוגלת לממש, בו זמנית, את כל המטרות החיוניות הדרושות להמשך קיומה, כמו סגירת הגבולות מפני חדירות מכיוון מצרים, ירדן והשטחים; הכנת תשתיות לאוכלוסייה העתידה להתווסף ב-15 השנים הבאות (5 מיליון בתחומי ארץ ישראל המערבית או 2.5 מיליון בתחומי מדינת ישראל) ופיזור האוכלוסייה בנגב, בירושלים, בגליל ובוואדי ערה; ובה בעת גם ליישב ביהודים את רצועת עזה, המאוכלסת בכ-1.3 מיליון פלשתינים, ואת מרחבי יהודה ושומרון, המאוכלסים כבר עתה בכ-2.2 מיליון פלשתינים. מילוי כל המטרות האלה במקביל הוא משימה בלתי אפשרית, וכמאמר חז"ל: "תפסת מרובה לא תפסת."

מבחינה דמוגרפית, כלכלית וסביבתית זמנה של ישראל הולך ואוזל, ומן הטעם הזה תכנית ההתנתקות היא החלטה אמיצה ונכונה מנקודת הראות של סדר העדיפויות הלאומי.

תכנית ההתנתקות מציבה בעיות חוקתיות בלתי פתורות

פרופ' שמעון שטרית
האוניברסיטה העברית בירושלים

תכנית ההתנתקות שהכל מדברים בה דומה, במידה מסוימת, למזג האוויר, שהכל מדברים עליו אך איש אינו עושה דבר בעניינו. כמו מזג האוויר גם תכנית ההתנתקות מלאה וגדושה אי ודאויות. דוגמה טובה למצב מוזר זה ניתן לגלות כבר בהליך הטיפול הפורמלי בתכנית. בניגוד להליך המסודר שננקט אחרי החתימה על הסכם פינוי סיני בקמפ דייוויד, תכנית ההתנתקות, שהייתה בעצם מעין הסכם בין ישראל לארצות הברית, לא הובאה לאישור בסמוך לגיבושה עם נשיא ארצות הברית, ורק חודשים ארוכים לאחר מכן הובאה בפועל לאישור הכנסת. התכנית, שהוזכרה לראשונה ב-6 ביוני 2004, הייתה בראשיתה הצהרתית בלבד. זו אינה תכנית אופרטיבית. זו החלטה אקזוקטיבית המדברת בשבח ההתנתקות מרצועת עזה אך איננה החלטה פורמלית קונקרטית על התנתקות. כנסת ישראל לא קיבלה החלטה על התנתקות. כאשר תקבל הכנסת החלטה כזו, יהיה הדבר במסגרת של קריאה ראשונה על הצעת חוק יישום תכנית ההתנתקות. לא היה בהיסטוריה הפוליטית-משפטית והכלכלית של מדינת ישראל מצב כזה, הכולל יסודות רבים של אי ודאות המקשים מאוד על האנשים האמורים להיות מושא התכנית, אלה האמורים להיעקר מבתיהם ומאדמתם. וכדי להוסיף חטא על פשע בתוך מערבולת זו של אי ודאות, לוקחים אלה שהכינו את התכנית בחשבון הכלכלי את הסף הנמוך של עלויות הפינוי ולא את התקרה. זה מצב בלתי אפשרי. אי אפשר לבוא לקבוצה של אנשים המתנגדים לפינוי, שרובם מתיישבים אידיאולוגיים, ולומר להם, "בואו נבדוק כמה עולה הדירה שלכם, כמה עולה העסק שלכם – ותצאו." תפיסה כזו היא קלוקלת מאוד, קשה מאוד וממש מנותקת מהשכל הישר. זו תפיסה שביסודה ניצבת משפטנות שאינה פותרת דבר.

כל העוסק בתכנית ההתנתקות חייב להתחשב ביסוד מרכזי מאוד, והוא שכל התהליכים שננקטו בשלבים הראשונים, עד להגשת התכנית לכנסת, התבצעו רק בגופים סקטוריאליים מבחינה פוליטית כמו ועידת הליכוד או משאל מתפקדי הליכוד.

מראשיתו לא היה התהליך ממלכתי. זו לא הייתה החלטה מדינית של ישראל. ההסכם נעשה עם הנשיא בוש. הוא לא עבר בתחילתו את מסלול האישורים הנדרש במדינה דמוקרטית, על פי החוק. אחרי הסכם אוסלו הושג אישור הכנסת; אחרי הסכם הערבה – הוא הובא לאישור הממשלה, ומיד אחר כך לאישור הכנסת. רק אחר כך עבר חוק היישום.

**"להערכת מומחים
לא מעטים, תעבור
מסגרת תשלום**

**הפיצויים למפונים
את הסכומים
שהמדינה מבקשת
להקצות; לא**

**"יחכן מצב שבו
ישראל תוותר על
כל המשאבים**

**האדירים
שהשקיעה
בהתיישבות
ברצועה ובכל
התשתיות הכרוכות
בה, מבלי שתקבל
החזר כספי
כלשהו."**

קיים כיום במדינת ישראל חוק, שעל פיו אם רוצים לוותר על רמת הגולן או על ירושלים, המדינה חייבת להביא את ההצעה לאישור הכנסת ברוב מיוחד, ואחר כך להביא אותה למשאל. זה מה שקובע החוק. חוק זה התחיל כלובי שנקרא "הדרך השלישית" עוד בטרם קמה המפלגה שנשאה את השם הזה. אני ניסחתי את הטיוטה הראשונה של החוק הזה, שנקרא אז "חוק לסיוג ויתור על שטחים". כיום מופיע חוק הסיוג הזה בספר החוקים, ועל פיו אי אפשר לוותר על שטח שעליו חל המשפט של מדינת ישראל. אמנם החוק המקורי עוסק בירושלים ובגולן, ולגבי רצועת עזה לא קיים הסדר חוקתי בשאלה איך צריך לנהוג, אבל קיים מנהג חוקתי הקובע שחייבים להביא את הנושא לאישור הכנסת. על התהליך הזה הממשלה דילגה בחודשים הראשונים, אחרי שראש הממשלה סיכם את העניין עם הנשיא בוש. ומי שאינו נוהג על פי הנהגת החוקתי, מפר את המנהג החוקתי של מדינת ישראל. כל דיון משפטי רציני שיעסוק

בסוגיה זו יכריע, ללא ספק, כי ההחלטה להתנתק, כלומר ההחלטה לוותר על שטחים – חייבת להיות מובאת בנפרד לחקיקה של חוק יישום ובנפרד להגיע אל הכנסת לאישור. את המהלך הזה היה צריך לממש בסמיכות לביקורו של ראש הממשלה שרון בווינגטון ולסיכום עם הנשיא בוש. אז היה צריך להציג את התכנית בפני הכנסת, לקבל את אישורה, ורק אחר כך להמשיך הלאה בתהליך. למרבה הצער, כל הפעילות החוקית שנדרשה בוצעה במישור "הליכודי" ולא במישור הממלכתי. וזה

לא מה שדורש החוק. מבחינה פוליטית זה היה שיבוש של הליכי קבלת החלטות. רק בשלב מאוחר מאוד הובאה התכנית לאישור הכנסת, ומאוחר יותר הוגשה לכנסת כהצעת חוק לפינוי-פיצוי.

עד כאן השאלות החוקתיות. אבל נראה שהוגי התכנית שכחו, או אולי לא רצו לזכור, שבשטח העתיד להיות מפונה קיימת גם אוכלוסייה. לדעתי הליך הפיצוי צריך להיות הוגן יותר מכפי שהוא כיום. הפיצוי הכספי צריך להיות נדיב בהרבה, כיוון שאל הממון יש לצרף גם פיצוי אידיאולוגי. ברצועת עזה מדובר במתיישבים אידיאולוגיים, שלגבי רבים מהם לא מדובר בפינוי ראשון, אלא בפינוי שני. רבים מהמתיישבים פונו בעבר מסיני לרצועת עזה. ועכשיו מבקשים להזיז אותם ממקומם שוב. מן הטעם הזה דרושה, בעת הטיפול במפונים הפוטנציאליים, התייחסות מיוחדת הרבה יותר, המותאמת לאוכלוסייה שבה מדובר. מותאמת לא רק על פי חלוקה של דתיים ולא דתיים – 1,050 משפחות דתיות ו-450 משפחות לא דתיות. מותאמת לא רק על פי החלוקה למשפחות המתגוררות ביישובים קהילתיים ולמשפחות מסוג אחר. חובתנו גם לראות מהו תהליך הקליטה הנכון של האנשים האלה, ואיך מתייחסים אליהם.

גם תקצוב עלויות הפינוי לוקה בחסר, לדעתי, מבחינה כמותית. לא הגיוני, ובוודאי לא אנושי, לבוא לקהילה ולומר לה, "אנחנו מתייחסים רק לנכסים הפרטיים שלכם." הרי קיימת תשתית שלמה שאינה קשורה רק לנכסי הפרט. מה עם בית הספר שכלל לא ברור לאן הוא יועבר? מה עם נכסי הקהילה? אם רוצים לפנות את האוכלוסייה הזו באותה הדרך שבה התייחסה המדינה לקליטת העלייה מרוסיה, כלומר לא בצורה מתוכננת, כקהילה, אלא באמצעות האמירה, "קחו כסף ולכו לשכור לכם בית" – זו תפיסת עולם בלתי מקובלת.

אני חש קושי גדול מאוד גם כשאני קורא בתזכיר הצעת החוק, ואחר כך בהצעת החוק שעברה קריאה ראשונה ונדרגה בוועדת חוקה חוק ומשפט ובוועדת הכספים, שראש הממשלה הוא הקובע מהו האזור המפונה ואת מועד הפינוי, שאחריו אסור עוד להיכנס לתחום המוגדר. לכל משפטן ברור כי בהחלטת ראש הממשלה אין היגיון משפטי, וכי על פי המצב החוקתי דרושה לה השלמה בצו של המפקד הצבאי, הצריך לקבל את החלטתו על פי השאלה אם הסגירה נעשית "לתכלית ראויה", ואם כן, קיימת שאלה נוספת, אם ההחלטה נתקבלה בהליך הנכון. לדעתי, כמשפטן, ברור כי בשלב הראשון ההחלטה לא נתקבלה בהליך הנכון, כיוון שנדרש חוק יישום,

ודרוש גם אישור הכנסת בנפרד, ודבר מן הדברים האלה לא נעשה בראשית הדרך. על פי ההליך הנכון, קודם כל דרוש אישור הכנסת, ורק אחר כך חוק יישום. כל מי שמבקש לדמות את ההליך הנוכחי לפיניו סיני ב-1956 – טועה ומטעה. הפיניו אז היה אופרטיבי, ובסמיכות לסיום המבצע הצבאי. הפעם המקרה שונה לחלוטין. אנו רואים כיום את בני הדור השלישי של המתגוררים באזור מאז 1967. משך הזמן

הזה יוצר בעיות חוקתיות כבדות משקל, שדרוש זמן כדי לפתור אותן. אם במסגרת דיון משפטי על פיניו מאחו מתקיימים דיונים המתמסכים חודשים על גבי חודשים, נראה לי כי הדיונים על הפיניו מרצועת עזה יתמשכו הרבה יותר. וגם הבעיות האלה הן חלק כבד ומשמעותי של האי ודאות.

**"אין ספק
שהמדינה צריכה
לכלול בתחשיביה
גם את נושא
הפיצוי האי
דיאלוגי וכאן לא
מדובר רק בכסף."**

גם בנושא התקצוב קיימת אי ודאות. להערכת מומחים לא מעטים תעבור מסגרת תשלום הפיצויים בפועל את הסכומים שהמדינה מנסה להקצות. אני

אישית מקווה מאוד שכדי להגיע לפיצוי ההולם באמת, תגיע ישראל להבנה עם הבנק העולמי, עם האיחוד האירופי או עם ארצות הברית, כדי למצוא פתרונות פיננסיים לבעיה. לא הגיוני שישראל תוותר על כל המשאבים האדירים שהשקיעה בהתיישבות ברצועה ובכל התשתיות הכרוכות בה מבלי שתקבל החזר כלשהו.

לדעתי, אין ספק שהמדינה צריכה לכלול בתחשיביה גם את נושא הפיצוי האידיאלוגי ולהבין שבמקרה הזה לא מדובר רק בכסף. פיצוי אידיאלוגי הולם יכול להיות קביעת יעד לאומי שלפיו תוענק לאלפי המפונים אפשרות להגשים את רצונותיהם, את מאווייהם, במסגרת שכונה מאוחדת של קבוצות מתפנים או הצבת אתגר במקום האתגר שהם נאלצים לעזוב. אתגר – כדי להוכיח שהפיניו לא היה לחינם. לא רק מטעם ביטחוני. זה חלקו הראשון של הפיצוי האידיאלוגי. במסגרת חלקו השני של פיצוי כזה צריך לחוקק את "חוק יסוד: ההתיישבות". אילו היה "חוק יסוד: ההתיישבות" קיים, ואילו במסגרתו הייתה נקבעת ההלכה כי ישראל היא מדינה יהודית ומותר שיהיו בה לא רק יישובים נפרדים לברווים ויישובים נפרדים לחרדים, אלא גם יישובים נפרדים ליהודים חילונים, וכי גישה כזו אינה גזענות – זה היה פותר הרבה בעיות העלולות להיווצר כתוצאה מן ההתנתקות. "חוק יסוד: ההתיישבות" היה מעניק להתיישבות היהודית ערך ייחודי. כיום, בהיעדר חוק כזה, אי אפשר

להקים יישוב יהודי ייחודי ליהודים שיבואו מהרצועה לגבול עם מצרים, משום שקיים חוק וקיימת פסיקה שלפיהם אנו נוהגים. מצב כזה מצביע על כך שאיברנו את יכולת ההחלטה וההכרעה הלאומית שלנו.

כדי לפתור בעיות כאלה דרושים לנו מנהיגים. מנהיגים שלא יאמרו כי החוק לא מאפשר לנו לבצע פעולות הנדרשות למדינה מטעמים לאומיים. מותר למדינה להפעיל תכנית שבאה לפתור בעיה, גם אם הפסיקה אומרת אחרת. למשל, קיימת בחוקי המדינה הערפה חיובית לנשים. וכי אין זו אפליה? לפעמים צריך להנהיג שוויון, אך במקרים לא מעטים צריך גם לעשות צדק. בחוקי מדינת ישראל חייב להיות גם חוק יסוד שיבטיח כי ישראל תהיה מדינה יהודית דמוקרטית. אם נעשה זאת, ימצא גם פתרון הולם לבעיות החוקתיות שמציבה בפנינו תכנית ההתנתקות.

ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית מדינית כוללת

אורי שגיא

הכותב היה ראש אמ"ן ויו"ר "מקורות"

לפני שנתיים, בכנס ירושלים של המכון למדיניות קרקעית וחקר שימושי קרקע, ניסיתי לאפיין את ההבדל בין אדמה לבין קרקע, אך נראה שלא הצלחתי להעביר היטב את המסר. היום, כאשר החלטת הממשלה בדבר ההתנתקות מרצועת עזה קורמת עור וגידים, ונראה שהיא כבר כמעט עובדה מוגמרת, נראה לי שזה המועד הנכון להעלות מחדש על פני השטח את הדיון הציבורי באשר לשייכות, לבעלות, לקניין ולשליטה על האדמה. שאלת השאלות, כפי שאני רואה אותה, בקשר להתנתקות, אמורה לעסוק בהבדל בין קרקע לאדמה. אדמה משמעה בעלות, אדמה היא קניין, אדמה היא שייכות, אדמה היא שליטה, ואילו קרקע עשויה להיות קוניונקטורה של העוסקים בה, בין שמדובר בנדל"ן ובין שמדובר בזכויות החקלאים על הקרקע. ועכשיו אנו אמורים להחליט.

המטרה של כולנו, כאן בישראל, ללא הבדל דת, גזע, מין והשקפה פוליטית – ובעיקר מדובר בתושבי המדינה היהודים – היא בראש ובראשונה להתקיים. להתקיים באיכות חיים ראויה. הכלי שלנו למימוש הקיום הוא המדינה. האבות המייסדים קבעו מה יהיה אופייה של המדינה הזו, ואנחנו ממשיכים על פי שיטתם. כולנו רצינו שזו תהיה מדינה יהודית, רצינו שתתקיים כמדינה ציונית, רצינו שתהיה דמוקרטית. אך לא רק שלושת הרכיבים הללו אמורים לעמוד ביסוד המדינה. רצינו שהמדינה תהיה בית יהודי, ושהיא תקום ותתקיים כאן, בארץ ישראל. למרבה הצער, רבים מאיתנו מאפשרים סתירה בין הרכיבים הללו.

קודמינו בהנהגת המדינה נמנעו מהכרעה באשר לגודלה של ארץ ישראל. ההימנעות לא הולידה פתרון. ההכרעה רובצת עתה לפתחנו. השאלה הנשאלת עתה היא אם התכנית המדינית של ההתנתקות היא רק תנועה עוויתית במהלך היסטורי, או אולי מדובר בהשקפת עולם. לי נראה כי אנחנו מטפלים ברוב הבעיות שלנו – הקונקרטיות והמהותיות ביותר – כאילו מדובר בסיכול ממוקד. אם אחריך ואמקד את הדברים,

נראה כי אנו עושים כאן סיכול ממוקד מדיני בדמות תכנית התנתקות שלא מרצון, וללא יכולת לפתור את הבעיות העיקריות.

למרות כל הדברים האלה, דבר אחד ברור. התנועה הציונית הצליחה. היא השיגה את יעדיה. קיים כאן בית יהודי, לאומי, קיימת כאן מדינה. עם כל הביקורת העצמית, הישגיה של הציונות עצומים, אבל עכשיו הגענו להכרעה נוספת, דרמטית מאוד, שלמעט מלחמת העצמאות, איני זוכר בתולדות המדינה הכרעה כה גורלית. נהוג לומר שהגורל נתון בידי שמים, ושהעתיד מצוי בידי האדם. אם זה המצב, ראוי שנמצא פשרה בין העתיד לגורל.

בדרך לקראת מימוש המטרות הבסיסיות שלנו אנו שואלים את עצמנו אילו השלכות יש להתנתקות, ואם מצויה בידינו הדרך להשגת המטרה. כדי להבהיר את האמירה הכללית הזו ברצוני להציג מספר בעיות כמדגם: בעיה ראשונה במעלה היא הקטסטרופה הדמוגרפית הצפויה לנו. האם תחת המטרייה של סכנה כזו נוכל בכלל לממש את המטרה של מדינה יהודית? זאת ועוד, אם נמשיך לשבת ללא מעש, האם נוכל לקיים את המדינה לאורך ימים כישות דמוקרטית? בכל מקרה, ברור לחלוטין כי קיימת כאן סתירה פנימית. קיימת, כמובן, בעיה נוספת והיא "ההתרגלות" לקיומו ולפעולתו של האסלאם הקיצוני, שאנו רואים רק את הפועל היוצא שלו, את הטרור. הטרור – קשה ככל שיהיה – דווקא הציב את מדינת ישראל בעמדה היכולה להיענות לאתגר הזה; המדינה שורדת, ממשיכה להתקיים. אבל אם המצב יימשך, ונתעלם מהחלופה של הזרם הפרגמטי בוויכוח שלנו, נמצא חלופה גרועה בהרבה. אינני הסנגור של אש"ף או של הרשות הפלשתינית, אבל עלינו לזכור שאש"ף בחר בחירה היסטורית מבחינתו. הוא בחר בדרך ההידברות איתנו ולא רק הפעיל נגדנו טרור. מה שקרה בארבע השנים של האינתיפאדה כתוב בספר דברי הימים, ולא חשוב כרגע אם אנחנו נראים כילדים מתלוננים אצל הגננת סביב השאלה "מי התחיל". אם הוויכוח בין הצדדים הניצים במזרח התיכון ימשיך להתעצם רק סביב השאלה של הצדק ההיסטורי – לא יהיה פה הסדר.

כדי לרדת לשורש הבעיה ראוי להציג דוגמה היסטורית, אף כי היא אינה מדויקת במאת האחוזים. אברהם אבינו, במסעותיו לכיוון עבר הנהר המערבי, לא היה יהודי לפי ההלכה. הוא בוודאי לא היה יכול לקיים את הלכות הרבנות הראשית של היום. אברהם היה ביגמיסט שהוליד את ישמעאל (באמצעות הגר), שלפי המיתולוגיה בא

ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית מדינית כוללת

לאוויר העולם 13 שנה לפני יצחק. לפיכך, מה הפלא ששכנינו המוסלמים, כאשר הם מדברים על צדק היסטורי, חושבים בדיוק בצורה הפוכה מאיתנו? אברהם חצה את הנהר והלך לעסוק בענייני קרקעות – אם תרצו – כשהמדובר בעצם בעסקת נדל"ן מרשימה למדי. הוא קנה ב-400 שקלים

מערה בחברון. מה שלא נאמר על העסקה הזו הוא דבר אחד ברור: אברהם קנה אדמה ממישהו שישב בארץ הזאת. והמישהו הזה לא היה בהכרח פלשתיני או יהודי.

**“ישראל חייבת
להחליט מהר
ככל האפשר על
הגבולות שלה, כדי
שתהיה לאדניה
לא רק שליטה
על האדמה אלא
גם בעלות על
האדמה.”**

אם נחרד שוב את הוויכוח סביב השאלה למי שייכת הארץ הזאת – לא יקום ולא יהיה כאן הסדר. הדיאגנוזה של שני הצדדים המתמודדים לגבי חלקת הארץ הזו דומה ואולי אפילו זהה. כל אחד מהצדדים מתריס כלפי הצד השני ש"אין עם מי לדבר". אינני שופט היודע כיצד להכריע בדילמה – אם צודקים הישראלים או צודקים הפלשתינאים, האומרים שאין

עם מי לדבר בממשלת ישראל. אין זה ויכוח שאפשר להכריע בו, והוא גם אינו רלוונטי. מה שרלוונטי זו העובדה שאנחנו נמנעים בינתיים מהכרעה באשר לעתידנו. אנחנו יכולים להכריע, אנחנו חייבים להכריע, אבל אנחנו לא עושים זאת.

קיים גם היבט נוסף בוויכוח על האדמה הזאת. זה הוויכוח על האבדן האפשרי של הלגיטימיות הבין-לאומית לעצם קיום בית יהודי בארץ ישראל. בין אם זה נעים לנו ובין אם לאו, אלמלא הלגיטימציה הבין-לאומית, ייתכן שמדינת ישראל כלל לא הייתה באה לאוויר העולם, גם אם קיים צדק היסטורי ומוסרי בשאיפה שלנו לחיות כאן. אחרי מה שקרה לעמנו במלחמת העולם השנייה, הביעו מדינות שחרצו את הדין הבין-לאומי את דעתן, שלעם היהודי יהיה בית לאומי, ודורנו זכה להתממשות הדעה הזאת. עכשיו, למרבה הצער, אנחנו מאבדים לגיטימיות בעיני זרים, ומשמעות האבדן הזה היא איום של ממש שלא צריך לזלזל בו. כי אם יאבד ההיבט הלגיטימי של קיום הבית היהודי בישראל – ולאור האנטישמיות הקיימת באירופה – איש לא יזיל דמעה אם ישראל תמשיך להתקיים כמדינה דו-לאומית. מבחינתנו זו בהחלט סכנה. ולכן מה בצע לנו בטענת הבעלות על האדמה הזאת, אם אין לנו יודעים להבטיח את הריבונות עליה, וגם לא יכולים להבטיח את השליטה עליה.

בכל המסכת הסבוכה הזאת שבמסגרתה אנו חיים, קיים עוד איום, שדווקא לקראתו מדינת ישראל ערוכה. כיום ברור כי האיזמים הצבאיים – לא הדמוגרפיים – על עצם קיום המדינה הולכים וקטנים. הולכים וקטנים כי הסיטואציה הפוליטית שנוצרה פה בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה הולידה תהליך מדיני שבמסגרתו הצליחה ישראל להשלים עם חלק ממדינות ערב. הוויכוח עם מדינות ערב שוב איננו, בעיקרון, טריטוריאלי. אם קיים ויכוח עם מדינות ערב הסובבות אותנו, הוא עוסק כמעט אך ורק בשאלה של "צדק היסטורי". והוויכוח הזה עוסק רק במה שקרה כאן מאז הקמת מדינת ישראל.

למה המצב הזה עשוי להוביל? לכך שלמדינת ישראל יהיו סוף סוף גבולות משלה. יש לנו גבול עם מצרים, ויש לנו גבול בצד הירדני. אין לנו גבולות אחרים. ואם זה המצב, על מה, בעצם, אנו טוענים טענת בעלות? המנהיגים הפוליטיים בעבר נמנעו מהכרעה, ולדעתי היה בכך סממן של תבונה. מרבית ראשי הממשלה של ישראל נמנעו מהכרעה, כיוון שהבינו שהניסיון להכתיב בכוח הזרוע את גבולות ארץ ישראל לא יעלה יפה. אבל עכשיו הולכת ונוצרת כאן סיטואציה מעניינת, שבמסגרתה ניתן לעצב גבולות שאולי אינם מושא תאוותנו, אך הם בהחלט סבירים. אבל אם נידרש לא רק לוויכוח על הצדק ההיסטורי אלא גם לצידוק המשפטי, לעולם לא יקום ולא יהיה כאן הסדר. כי הסדר פירושו הסכמה בין צדדים. ובלי הסכמה אין הסדר.

קיים בישראל כיום ויכוח מר בין שתי אסכולות. האחת גורסת שהוויכוח הזה על הצדק ההיסטורי לא יפתר אם לא תתרחש כאזור התנגשות טוטלית. מבחינת הצד הפלשטיני, מדובר ב"נאכבה", ומבחינתנו מדובר ב"לקונה מוסרית". זרמים פוליטיים מסוימים מנסים להקדים או להאיץ את ההתנגשות הזאת, כדי שהיא תתרחש כל עוד אנחנו שולטים בשטחים כולם, ויש לנו עוצמה צבאית ויתרון מוחלט ויחסי על פני שכנינו. התוצאה של התנגשות כזו עלולה להיות רעה, כי כל מי שאומר "תנו לצה"ל לנצח", חזקה עליו שהוא מתכוון להשלכות של הניצחון הצה"לי, ולא רק לניצחון עצמו. אסכולה אחרת, המאגדת ימין ושמאל – לא ימין קיצוני ולא שמאל קיצוני, אבל את מרכז הליבה הפוליטית של ישראל – טוענת שהתנגשות טוטלית כזו היא קטסטרופה של ממש, ולכן צריך למנוע אותה או לפחות לדחות אותה ככל האפשר. לעומת אלה, יש הטוענים שלא צריך להחליט כיוון ש"הזמן פועל לטובתנו". באמירה זו קיימת הטיה בסיסית של האמת. הזמן אינו פועל לטובתנו, לא מן ההיבט הדמוגרפי, לא מן ההיבט של האסלאם הקיצוני ולא מן ההיבט של

ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית מדינית כוללת

המחסור במים. הוא אינו פועל לטובתנו גם מן ההיבט של היכולת של המדינות העוינות להתעצם בנושק בלתי קונוונציונלי.

וכאן בדיוק נשאלת שאלה מכריעה: האם מול כל האיומים הקיימים הצבנו

תשובות? בצער רב עלי לומר בפשטות שלא. עם זאת, נוצרה עכשיו הזדמנות נדירה מבחינה היסטורית למצוא תשובות מגוונות ורב־תחומיות. כי התשובה הביטחונית-לאומית היחידה שיש לנו כרגע היא הכוח של צה"ל. אך מה לצה"ל ולבעיה הדמוגרפית? מה לצה"ל ולאבדן הלגיטימיות הבין-לאומית? מה לצה"ל ולמחסור במשאבי מים? מה לצה"ל ולריבונות, ולא רק לשליטה, על האדמה בארץ הזאת? אמת, תפיסת הביטחון הלאומי שלנו התבססה עד היום על האתוס של צה"ל. אבל צה"ל – טוב ככל שיהיה – אינו מסוגל לספק את התשובות לכל המאויים הלאומיים.

**"הזמן אינו פועל
לטובת ישראל,
לא מן ההיבט
הדמוגרפי, לא
מן ההיבט של
האיסלאם הקיצוני
ולא מן ההיבט של
המחסור במים;
הוא אינו פועל
לטובתנו גם מן
ההיבט של היכולת
של המדינות
העוינות לנו
להתעצם בנושק
בלתי קונוונציונלי."**

אם המסקנה הנובעת מהאבחנה הזאת ברורה, משמעות הדבר שאנו חייבים להחליט מהר ככל האפשר על הגבולות שלנו, כדי שתהיה לנו לא רק שליטה על האדמה, אלא גם בעלות על האדמה. ובמסגרת הזאת אין לנו ברירה אלא לקבל החלטה שפירושה שהגושים העיקריים של ההתיישבות היהודית ביהודה ושומרון יישמרו תחת ריבונותנו ובעלותנו, עם אותו מספר של תושבים, אבל מרבית הקרקע תעבור לרשות אחרת.

וכאן אנו מגיעים לשאלת השאלות: על מה, בעצם, אנחנו שולטים? הערכים של ראשית ההתיישבות בארץ ישראל – הערכים שעליהם התחנכנו – אינם מספקים תשובה לשאלה זו. הוויכוח על האדמה הוא על 20.7 מיליון דונם בערך. מה שלא נעשה, המציאות המדינית תוביל אותנו עד לא הרחק מהקו התוחם את השטח הזה. וככל שנעשה זאת מוקדם יותר – כן ייטב. מה שמצער בהקשר זה הוא שבמסגרת

מהלך בלתי נמנע זה נצטרך לפגוע באתוסים של ההתיישבות כארץ. אבל אם אנחנו רוצים להכיר בגבולות הדרושים לנו, אם אנחנו רוצים להבין כי קיימת כאן בעלות, קיימת שייכות, קיימת אדמה – אז אין ברירה. הוויכוח הנוקב ביותר לגבי עתידה וייחודה של מדינת ישראל הוא, בעצם, רק על 4 מיליון הדונם שעליהם יושבת ההתיישבות החקלאית. על כך נסב הוויכוח העיקרי. הוויכוח כאן, שהוא עוד לפנינו, יסתיים לרעתנו אם נאבד את הלגיטימיות הבינ-לאומית של מאבקנו. ללא לגיטימיות זו ניתן כבר לצייר תמונה רעה מאוד של פלשתינים-נפקדים שיבואו בשם "זכויות היסטוריות" לטעון שהם רוצים לשוב אל קרקעותיהם. קרקעות שעל חלק גדול מהן יושבים קיבוצים ומושבים יהודיים. בוויכוח הזה, למרבה הצער, המדינה אינה משכילה לחבר בין שלושת קודקודי המשולש – האדמה, המים והאנשים.

מצבה של ישראל בהקשרים שצינתי בכי רע. אמנם הגורמים שבאופן היסטורי היוו את מרכז האיום על קיומנו – גורמים חיצוניים בעיקר – הלכו וקטנו, אבל עכשיו האיום קיים מכיוון הבית פנימה. אנו חיים תחת איומי השבטיות, הפלורליזם, אברן הזהות היהודית ואברן הזהות הישראלית. דווקא עכשיו עולים לפתחנו נושאים שבגלל האתוס הביטחוני נמנענו מלהכריע בהם. עכשיו אי אפשר להתחמק עוד. זו העת להכריע. זה הזמן לחזון. זה הזמן למדיניות. ההתנתקות הניצבת בשער עשויה להוות הזדמנות נאותה לקידום תכנית כוללת ורחבה ולא רק אירוע צר ומצומצם. אני מקווה שיעמדו לנו הכוח והתבונה כדי שנוכל לנצל באורח הטוב ביותר את הצעד החד-פעמי הזה.

ישראל חייבת להתכנס בתוך השטחים שבמסגרתם היא יכולה להבטיח את אופייה היהודי – וזו מטרת ההתנתקות

אהוד אולמרט

סגן ראש הממשלה, שר התמ"ס ויו"ר מועצת מקרקעי ישראל

תכנית ההתנתקות מרצועת עזה איננה עניין טכני בלבד. ההתנתקות היא תולדת ההכרה של ממשלת ישראל כי המציאות של הטרור הפלשתיני שאיתה אנחנו מתמודדים יום יום מחייבת שינוי בסטטוס-קוו. השינוי הנדרש הזה מאלץ אותנו, לא מתוך שמחה או חרונה, לקבוע סדרי עדיפויות חדשים לחברה הישראלית. נקודת המוצא הבסיסית, הריאליסטית, שלנו כיום היא שישראל חייבת להתכנס לתוך השטחים שבמסגרתם ניתן להבטיח את אופייה היהודי של המדינה. על פי תפיסת עולמי, זה השיקול המרכזי שעמד בבסיס ההחלטה שנתקבלה בממשלה. בהקשר זה השאלה כלל איננה אם אנחנו תופסים שטחים שאינם שלנו. מנקודת הראות שלי, על פי כל קנה מידה שאני מאמין בו, הרוב המכריע של השטחים שבהם אנחנו נמצאים מעבר לקו הירוק הם חלק בלתי נפרד מהמורשת ההיסטורית שלנו, ומעולם לא היו חלק מהמורשת ההיסטורית של שום עם אחר. מבחינתי אין עם אחר שיש לו זכות טבעית לריבונות בשטחים הללו כמו שיש לנו.

למרבה הצער, המציאות הדמוגרפית אינה תואמת את הציפיות שלנו, את הרצונות שלנו או את התקוות שהיו לנו, ועל כן אנחנו חייבים להתאים את הגבולות של מדינת ישראל למציאות שתוכל להבטיח את האופי היהודי של מדינת ישראל. משמעות הדבר היא שישראל תצטרך לסגת משטחים, גם משטחים המיושבים ביישובים שאנחנו בנינו והקמנו. יישובים ולא מאחזים. יישובים שהוקמו על ידי מדינת ישראל, על פי החלטות של הגופים המוסמכים, כחלק ממדיניות עקבית ושיטתית של ממשלות ישראל מאז מלחמת ששת הימים. ממשלות שהונהגו על ידי מפלגת העבודה, וגם ממשלות שהונהגו על ידי הליכוד, החליטו על הקמת היישובים הללו, גם ברצועת עזה וגם בשומרון.

באשר לתכנית ההתנתקות, אנו עוסקים בצעד חד-צדדי. נכון כי אילו היה הדבר ניתן, אילו היינו מאמינים שלטווח הארוך אפשר היה להגיע להסדר בהסכמה, יכול להיות שלא היה צורך במהלכים חד-צדדים. אבל להערכתנו, כפי שהדברים נראו בתקופה שבה נתקבלה ההחלטה, בימי חייו של ערפאת, לא היה סיכוי להשיג הסכמה, וההמתנה לא שירתה את עניינה של מדינת ישראל. על פי הכרת המציאות הזו, הנשענת בראש ובראשונה על הידיעה הוודאית שלנו שהשטחים שבהם מדובר לא יוכלו בעתיד להיות חלק ממדינת ישראל, ברור שחובתנו היא לבחון מחדש את סדרי העדיפויות שלנו לגבי המדיניות הקרקעית באותם אזורים. והפועל היוצא של הכרה זו פירושו שבעתיד נצטרך למקד – בתוך תחומי מדינת ישראל – את המאמצים הגדולים בבנייה, בהתרחבות, בהקמת יישובים חדשים ובהתפשטות.

שני האזורים המרכזיים שמטבע הדברים צריכים לעניין אותנו בהקשר זה הם הנגב והגליל. אין לנו עתודה אחרת. שני האזורים הללו צריכים להיות בעדיפות לאומית עליונה הן בהקצאת משאבים והן בהגדרת סדרי העדיפויות. למרבה הצער, מנקודת הראות הלאומית כבר שנים רבות לא הוקדש מאמץ, תקציבי או אחר, לקידום האזורים הללו. ייתכן מאוד שהמהלכים המדיניים שאנחנו נוקטים עכשיו והפינוי של היישובים נותנים לנו הזדמנות לעשות את מה שלא עשינו במשך שנים רבות, והוא לרכז מאמץ אדיר להגדלת ההתיישבות היהודית בנגב וגם בגליל. שינוי מהותי כזה יוכל להיעשות רק אם היעדים החדשים ישתקפו בראש ובראשונה בתקציב הלאומי, ואם נבחן מחדש את המדיניות הקרקעית של מדינת ישראל, שהגוף האחראי עליה, או המוסמך לקבוע אותה, הוא מועצת מקרקעי ישראל.

בשנים החולפות, במסגרת תפקידי בממשלה, אמרתי לא אחת שהקרקעות של המדינה הן אמצעי שבא להגשים יעדים לאומיים. כלומר שהמשימה המרכזית של מינהל מקרקעי ישראל או של מועצת המקרקעין איננה להשתמש בקרקעות המדינה כאמצעי להגדלת הכנסה. דוגמה המבהירה עמדה זו ניתן לראות בפרשת ההתנתקות. אם, למשל, במסגרת הליכי הפינוי של יישובים נרצה לשכנע אנשים שחיו באזורים וביישובים שיפוננו להתיישב באזורים בעלי עדיפות לאומית, וכפועל יוצא מהצעה זו לתת להם את קרקעות המדינה בתנאים מיוחדים במינם, ואפילו מועדפים, איש לא יגיד שזו הצעה בלתי סבירה, כיוון שהיא לא מביאה הכנסה למדינה. כל אחד יבין שהמדובר במשימה לאומית, בהגשמת יעד חשוב, וכי קנה המידה להשגת היעד הזה אינו יכול להיות השאלה אם המדינה תרוויח על הקצאת הקרקעות הללו יותר דולרים

ישראל חייבת להתכנס בתוך השטחים שבמסגרתם היא יכולה להבטיח את אופייה היהודי

או פחות. ברור כי אם נצליח לשכנע את הגורמים המפונים שהתיישבות כנגב היא הגשמה של משימה לאומית, ואם הם יסכימו לראות בהתפנות איזה שהוא ביטוי לתחושה הציונית שלהם, לרצון ההגשמה שלהם, ולא רק שאלה כספית – איש לא יוכל לבוא בטענות למדינה שמוותרת על הכנסות, גם אם ההצעה למפונים תהיה בגדר חריגה מכל נורמה שהייתה קיימת בעבר לגבי אזורים מן הסוג הזה.

**"חובתה של
ישראל לבחון
מחדש את
סדרי העדיפויות
לגבי המדיניות
הקרקעית; הפועל
היוצא של הכרה
זו פירושו שבעתיד
נצטרך למקד
את האמצעים
הגדולים בבנייה,
בהתרחבות,
בהקמת
יישובים חדשים
ובהתפשטות**

השאלה הכלכלית אינה לב הבעיה. הוויכוח העיקרי שיש לנו בסוגיית הפינוי איננו עם גורמים כלכליים, אלא בדרך כלל עם גורמים משפטיים אשר במשך שנים היו מופקדים על העיקרון של תרגום התקנות והחוקים לשפת המציאות היומיומית של פעילות מינהל מקרקעי ישראל. הגורמים המשפטיים האלה היו החסם העיקרי ביכולת של מועצת המקרקעין ומינהל מקרקעי ישראל לקבוע קריטריונים ייחודיים שעל פיהם במקומות מסוימים ובמצבים מסוימים אנחנו מקצים קרקעות, משום שלדעתנו הקצאה זו מגשימה מטרה של מדיניות חשובה. המשפטנים האלה ניסו ומנסים לכפות עלינו, עד עצם היום הזה, גישה חרממדיית שאפשר להבין מהיכן היא נובעת, אך אי אפשר להסכים איתה. על אחת כמה וכמה ברור שאי אפשר לקבל את המצב שלפיו הגורמים המשפטיים יהיו אלה שבסופו של דבר יכריעו בכל.

– בוגב ובגליל."

לא אחת במשך השנים נאבקתי בהקשר הזה. לצערי איני יכול לומר שהמהלכים האלה הצליחו במידה

שרציתי, אבל כך או כך אינני מתכוון להרפות, ואמשיך להיאבק על כך של מועצת מקרקעי ישראל תהיה הפררוגטיבה שניתנה לה על ידי המחוקק לקבוע את המדיניות, גם אם למישהו בלשכה משפטית כלשהי יהיה נדמה שנתבי פעולה זה אינו מתאים למה שהוא היה רוצה שיקרה. תפקידם של היועצים המשפטיים הוא לתת למקבלי ההחלטות חוות דעת על חוקיות או על אי חוקיות של פעילות מסוימת, על סבירות או על אי סבירות קיצונית של מעשה מסוים, אבל לא היועצים המשפטיים נבחרו או

מונו לקבוע את המדיניות. המדיניות צריכה להיקבע על ידי הגופים שראיית העולם שלהם רחבה ומגוונת יותר. אני מקווה מאוד שכך יהיה גם בזמן הקרוב, גם אם השינוי הדרוש כרוך בלא מעט ויכוחים ובלא מעט אי הסכמות. בעיני זו סוגיה עקרונית.

כדי לממש את עמדותי העקרונית, מיניתי לפני מספר חודשים ועדה שתפקידה להציע רפורמה בפעילות מינהל מקרקעי ישראל וגם הגדרה מדויקת יותר של הנושאים העיקריים שהמינהל צריך לעסוק בהם. נקווה שבבקבות המלצות הוועדה נצליח להשתחרר מחלק מהדוגמות בנושאי הפעילות השונים של המינהל. עם זאת, אני חושש מאוד שגם אם נערוך שינויים מפליגים במינהל, וגם אם נייעל את נתיבי פעילותו, עדיין לא נצליח להגדיל את השיווק בפועל של קרקעות לבנייה, ולא נצליח להביא לבנייה מואצת יותר, העונה על הצרכים של המדינה בהתאם לקריטריונים שקובעת הממשלה בכל שנה.

אין זה סוד שהמינהל פועל בשיטות ביורוקרטיות. על פי תפיסת עולמי אין זה סביר שתהליכי תכנון יימשכו שנים רבות כל כך, שיהיו מסורבלים כל כך, שיהיו נפתלים כל כך, כפי שזה קורה היום. כדי להתאים את פעילות המינהל למציאות החדשה, לדרישות החדשות, יש צורך להפעיל שינוי דרמטי. אישית איני בטוח שמשרד הפנים ערוך לשינוי כזה. אילו בי היה תלוי הדבר, הייתי מבטל לא מעט מהוועדות המחוזיות. אין כל צורך בוועדה מחוזית באזור תל אביב, באזור חיפה ובאזור ירושלים. אפשר להסתפק בוועדות המקומיות. הן לא פחות יעילות, הן לא פחות טובות והן לא פחות מקצועיות. יש צורך חיוני לשנות את חוקי התכנון והבנייה במה שקשור לאכיפה בתחום הבנייה הבלתי חוקית, שהיא ממש מכת מדינה. למרבה הצער, בינתיים אינני רואה שהגורמים הרשמיים עושים את מה שצריך לעשות.

קיוויתי בזמנו שתינתן בידי האחריות גם על נושא הקרקעות וגם על נושא התכנון. נגדי נמצאו כאלה שטענו שקיימת סתירה מובנית בין שני התחומים האלה. לדעתי זו טענת שווא המושפעת מהתפיסה הבסיסית של הגורמים המשפטיים. אני משוכנע שהגורם האחראי על הקרקעות הוא שצריך להיות האחראי על התכנון. שילוב כזה יכול היה ליצור מנגנון אחיד ומסלול הרבה יותר פשוט והרבה יותר מהיר גם לקביעת המדיניות, גם להצבת סדרי עדיפויות נכונים וגם להגשמתם באמצעות הליכי תכנון שלא היו פוגעים אף לא באחד מהאינטרסים הלגיטימיים שצריך להיאבק עליהם כשמדובר בתכנון.

ישראל חייבת להתכנס בתוך השטחים שבמסגרתם היא יכולה להבטיח את אופייה היהודי

כל מי שעוסק בענייני מדיניות קרקעית יודע שבמינהל קיימים חסמים ביורוקרטיים שחובה להתגבר עליהם. יש התמשכות מיותרת של תהליכי בדיקה ומתן אישורים, והאזרח הפשוט נאלץ להזדקק למינהל כמעט על כל צעד ושעל, כיוון שהמינהל הוא הבעלים הרשום של מרבית קרקעות המדינה. חובתנו, כמדינה, למצוא דרכים להתגבר על הבעיה הזאת על ידי כך שנעביר את הרישום לבעלות מלאה של האזרח, אם באמצעות רישום בעלות מלאה של האזרח על הקרקע שבחזקתו, ואם עדיין

במתכונת של היוון הקרקע באחוזים גבוהים. דבר אחד חייב להיפסק: התלות האין-סופית במינהל. אין שום סיבה שאזרח הבונה תוספת כלשהי בדירת המגורים שלו יצטרך לבקש מן המינהל אישור על כל פרגולה שהוא מבקש להקים ועל כל תוספת שולית בכנייה. חובתנו להפסיק את הנוהל שכל אחת מהפעולות האלה זקוקה לאישור גופי התכנון, לאישורי המינהל, לחתימות המינהל, לתשלומים למינהל. כל הדברים הללו הם המקור לסחבת הבלתי נסבלת בפעילות המינהל ולביורוקרטיה הבלתי נסבלת, והם כלל אינם מניבים הכנסה כלשהי שיכולה לפצות על כל המצוקות שהיא גורמת לאזרחים. ההכנסה מכל זה אינה גבוהה. סך כל ההכנסה השנתית של מינהל מקרקעי ישראל מהעברת זכויות ובקשות לאישורים מגיע

**"האשימה
המרכזית של
מינהל מקרקעי
ישראל אינה
להשתמש
בקרקעות המדינה
כאמצעי להגדלת
הכנסות; קרקעות
המדינה הן אמצעי
להגשמתם של
יעדים לאומיים."**

ל-66 מיליון ש"ח. בדיקה רצינית ומעמיקה של נושא זה תגלה שההפקה של הכנסה זו יקרה בהרבה מההכנסה עצמה. כלומר זו הכנסה שלא צומחת ממנה כל תועלת כספית. מה שיש בה הוא ביורוקרטיה מובנית שמוציאה את האזרחים מדעתם וגורמת לתחושה של תסכול בלתי פוסק, והיא אחד הגורמים המרכזיים לתדמית השלילית של המינהל. אני מאמין שהוועדה שמיניתי תמליץ להשתחרר מהצורך באישורים הללו, בין אם הקרקע תהיה רשומה על שמו של בעל הדירה בבעלות מלאה ובין אם לאו, מטעמים שונים ומורכבים אחרים שאינני רוצה עכשיו להיכנס אליהם. ברור שגם בשיטות התפעול החדשות תישאר הבעלות בידי המדינה, אבל ההוראות, החוקים והתקנות יפטרו את האזרחים מהמשך התלות במינהל מקרקעי ישראל.

אחד הפתרונות האפשריים והראויים בעיני הוא שבמסגרת בנייה רוויה, בוודאי

במגזר העירוני, וללא כל קשר לשאלת הבעלות הפורמלית, יהיה החוכר פטור מכל תשלום למינהל ומכל צורך באישור המינהל לכל פעולה. אחד הדברים שחובתנו לעשות בהקשר זה, ולעשות מהר, הוא רישום אינטנסיבי של יחידות הדיור, כדי להסדיר אחת ולתמיד את הנושא של "הגדרת הזיקה". אני בכוונה מדגיש שמדובר בעיני ב"הגדרת הזיקה" ולא ב"הגדרת הבעלות", כי אם נחליט שזו תהיה "בעלות" של הדייר, זו תהיה בעלות, ואם נגדיר שמדובר ב"זיקה" הפוטרת אותו מהתלות היומיומית במינהל, תהיה זו קטגוריה אחרת. אבל רישום זכויות הקניין הוא דבר שחייבים להשלים, והמינהל יצטרך להיערך לקראתו בפעילות רחבת היקף. קצב רישום הדירות בטאבו כיום איטי מאוד, ובשום מקרה אינו עומד ביחס הולם לצרכים.

קיים עוד תחום אחד שחשוב בעיני לעסוק בו, והוא שאלת התכנון. גם אם נניח שלא תתחולל רפורמה במינהל התכנון או בחוק התכנון והבנייה במתכונת הדרושה לדעתי, חובתנו להנהיג רפורמה שבמסגרתה לפחות יצומצם מספר הוועדות המחוזיות, יצומצם מספר השלבים, תוגדר הבחנה ברורה בין אזורי תכנון מרכזיים לבין מרחבי תכנון אחרים, ותיווצר הבחנה בין אזורים אורבניים וריכוזים עירוניים לבין ריכוזים כפריים. כיום קיימים יותר מדי גורמים העוסקים בנושא. למשל, משרד הפנים עוסק כיום בתכניות אב ובתכניות מתאר; משרד התעשייה והמסחר עוסק בתכנון אזורי תעשייה; משרד הבינוי והשיכון עוסק בתכנון מפורט למגורים ולמסחר; מינהל מקרקעי ישראל עוסק בכל הרבדים של התכנון. לדעתי חייבת להיות הגדרה ברורה ומדויקת מהם התחומים שכל אחד מהגופים האלה יכול לעסוק בהם, תוך צמצום משמעותי של הגופים, כדי שאפשר יהיה לייעל את העבודה ולעשות אותה הרבה יותר פשוטה, הרבה יותר מהירה, ובעיקר הרבה פחות נזקקת לחסדי הביורוקרטיה.

במשך שנים רבות לא היה מינהל המקרקעין גוף "מוטה שירות". נקודת המוצא של המינהל לא הייתה שמדובר בגוף שתפקידו, בראש ובראשונה, להעניק שירות מהיר, יעיל, נוח, נעים וירידותי לאזרח. התחושה של האזרח שהגיע למשרדי המינהל הייתה בדרך כלל שהפקידים רואים בו אובייקט שצריך להתייחס אליו בחשדנות אוטומטית, כי הוא מחזיק בידיו נכס של העם היהודי, של ההיסטוריה היהודית, של העתיד היהודי, וכל מי שבא לנסות ולרכוש זכות, להגן על זכות או לבסס זכות, חשוד מראש כמי שמנסה להפקיע מידי המינהל משהו שיכול לפגוע ביסודות הקיום שלנו, ולכן צריך להיזהר מפניו. המינהל חייב לשנות לחלוטין את תפיסת עולמו בהקשר זה. אני יודע שבמרחבים שונים של המינהל נעשים מאמצים להשיג

ישראל חייבת להתכנס בתוך השטחים שבמסגרתם היא יכולה להבטיח את אופייה היהודי

מטרה זו, אבל אלה רק אותות ראשוניים. המהפכה הנדרשת עדיין לא התחילה באמת. מהפכה שבמסגרתה אפשר יהיה לקבל בלחיצת מקש מחשב את כל המידע המבוקש, ולהעניק את מרבית השירות לא בדרך של מפגש פיזי עם נותן השירות, אלא בשיטות הכי מעודכנות של התקשורת המקוונת: במהירות, ביעילות וללא המתנת סרק. המינהל חייב להיות גוף הפועל בטכנולוגיות של המאה ה-21 מתוך תחושה פנימית והכרה עמוקה שתפקידו, בראש ובראשונה, לתת את השירות הטוב ביותר לאזרחי המדינה.

נקודת המוצא שלנו צריכה להיות פשוטה וברורה: קרקעות המדינה הן נכס לאומי שאינו מיועד להפקת רווחים, אלא נועד להגשמת מטרות לאומיות. מינהל המקרקעין צריך להיות אמצעי להגשמת מדיניות המקרקעין, בהתאם לסדרי עדיפויות לאומיים, כדי להרחיב את פריסת היישובים באזורים המצויים בסדרי עדיפויות לאומיים, בעיקר בנגב ובגליל, וכל זאת בעלות עלות המתחייבת כדי שניתן יהיה להגשים את המטרות הללו, ולא בעלות שיכולה לסתום פערים תקציביים שהאוצר איננו מקצה לעצמו מקורות אחרים ליצירתם. את כל הבעיות האלה אנו מבקשים לפתור ורוצים לשנות, כדי לאפשר את פיתוחה ובנייתה של הארץ, ללא חסמים ביורוקרטיים. ואם נרצה וננהל את המאבק הזה במועצת המקרקעין ללא רתיעה – בסופו של דבר לא תהיה זו רק אגדה.

גם אם יבוצע פינוי ההתנחלויות מהרצועה במלואו, לא תיווצר כל בעיה קרקעית

יעקב אפרתי
מנכ"ל מינהל המקרקעין

כאשר מדברים על ההתנתקות מרצועת עזה, ראוי לדעת מהם סדרי הגודל של הפינוי כדי לדעת במדויק אם מדינת ישראל יכולה להיערך, מנקודת הראות של הקרקע, לפינוי בהיקף כזה. ובכן, כדי שלא תהיה טעות, מדובר בפינוי של כ-1,500 משפחות ביישובים קהילתיים ו-400 משפחות בנחלות. לקראת תחילתו של הפינוי בפועל הפעלנו בדרום מדינת ישראל הליך חיפוש לפתרונות קרקעיים. התוצאה הפתיעה אותנו. מסתבר כי היצע החלופות הקרקעיות למי שירצה לבחור בנתיב זה מגיע לפי עשרה עד עשרים מן הביקוש הפוטנציאלי. הדרום בלבד יכול לקלוט ללא מגבלה את כל מי שיפונה מרצועת עזה, וזאת מבלי לקחת בחשבון את העובדה שיש מי שיפוננו ויבקשו להתגורר בחלופות אחרות – עירוניות, מושביות ואחרות, ולא רק בדרום הארץ. השורה התחתונה של מאזן הפינוי מגלה כי לגבי הנחלות מדובר כ-10 אחוזים בערך, ואילו ביישובים הקהילתיים מדובר באחוזים בודדים בלבד. כך שמבחינה קרקעית ניתן לומר כי הפינוי לא ייצור כל בעיה.

מקובל לומר כי מינהל מקרקעי ישראל מנהל 94 אחוזים מקרקעות המדינה, ובאותה הנשימה גם נהוג לחשוב כי כיסי המינהל מלאים קרקעות, אך בפועל איננו מקצים אותן לשימוש נרחב מכיוון שאנחנו קמצנים. נראה לי כי דווקא בשעה שמדברים על ההתנתקות מרצועת עזה, ראוי שהציבור ידע כי התמונה המצטיירת בעיניו על אודות פעילות המינהל רחוקה מן המציאות, כי בפועל המינהל אינו יכול להשתמש ברוב הקרקעות המצויות ב"ניהול" המינהל, וכי היתרות הזמינות לשימוש קטנות בהרבה מאותם 94 אחוזים.

מינהל מקרקעי ישראל מנהל שלושה סוגי קרקעות: קרקעות קק"ל, קרקעות המדינה וקרקעות רשות הפיתוח. היקף כל הקרקעות שבבעלות המדינה ורשות הפיתוח הוא 16.5 מיליון דונם, שהפריסה שלהם היא על פני כל חלקי המדינה. הקרקעות שבבעלות

גם אם יבוצע פינוי ההתנחלויות מהרצועה במלואו, לא תיווצר כל בעיה קרקעית

קק"ל הן בסדר גודל של 2.5 מיליון דונם, הפרוסים בעיקר באזורי הביקוש המרכזיים ומעט בצפון. בסך הכל מדובר ב-19 מיליון דונם. הקרקעות האלה משמשות בראש ובראשונה לקרקע המבונה. אך כדי שלא תהיה טעות, יש להבהיר כי הקרקע המבונה מקיפה כ-1.5 מיליון דונם בלבד.

קטגוריה שנייה של מקרקעין עוסקת בכמות השטחים האסורים לבנייה הכוללים קרקעות אשר לפי תמ"א 8 מיועדות לשמורות טבע ולגנים לאומיים. היקף השטחים האלה מגיע ל-3.5 מיליון דונם, והם מתרכזים בעיקר בצפון ובדרום. היקף השטחים בתמ"א 22 המיועדים ליעור וליער מגיע ל-1.5 מיליון דונם. במסגרת תמ"א 14 נכללות המחצבות, ששטחן אינו רב – 160 אלף דונם בלבד, אבל במסגרת זו יש לקחת בחשבון את השטחים הנרחבים שסביב המחצבות המכונים "שטחי השפעה", שגם בהם אסור לבנות. נוסף על אלה קיימים שטחים המוקצים למשרד הביטחון כ"שטחי אש", וזאת בהיקף גדול ביותר, כ-6.5 מיליון דונם.

השטחים המיועדים לתשתיות לאומיות מגיעים אף הם למספר משמעותי ביותר: כ-3 מיליון דונם הכוללים דרכים, חשמל, חופים, נמלי תעופה, אתרי אשפה, בתי עלמין, מסילות ברזל, כיוו וגז טבעי.

סך כל "השטחים האסורים" הוא 13.5 מיליון דונם. מספר זה אינו משקף את הסך המצטבר של כל השטחים שציינתי, כיוון שיש לקזז את השטחים המיועדים לשימושים שונים, למשל לא מעט שטחי אש המשתרעים על תכניות תמ"א של שמורות טבע ויעור ושימושים נוספים.

בקטגוריות של שטחים מוגבלים לבנייה קיימים מספר תחומים שהעיקרי שבהם הוא הקרקע החקלאית, המגיעה לסדר גודל של 8 מיליון דונם. התחום המוביל הבא הוא שכבת הארכיאולוגיה, שהיקפה כ-3 מיליון דונם. שכבה זו לא בהכרח מונעת בנייה, אבל מחייבת התייחסות שונה מזו המקובלת לגבי קרקע רגילה. סך כל השטחים המוגבלים לבנייה מגיע ל-9 מיליון דונם (לאחר קיזוז החפיפות).

אם נבחן את סך כל השטח שמנהל מינהל המקרקעין על פי אחוזים מתכניות התמ"א השונות, נראה כי הקרקע המבונה מגיעה לכ-8 אחוזים, תמ"א 8 מקיפה

שטחי אש

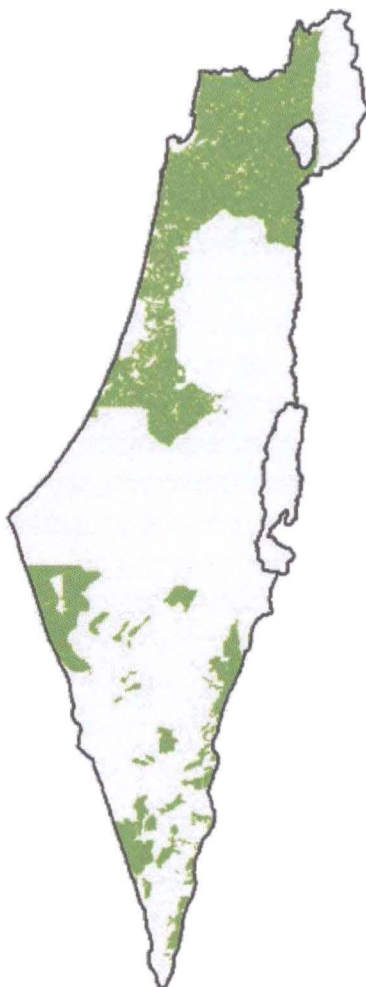

6.5 מיליון דונם

גם אם יבוצע פינוי ההתנחלויות מהרצועה במלואו, לא תיווצר כל בעיה קרקעית

קרקע חקלאית

8 מיליון דונם

כ־18.5 אחוזים, תמ"א 22 כ־8 אחוזים, תמ"א 14 כאחוז אחד, שטחי אש 3.5 אחוזים, תשתיות לאומיות 16 אחוזים, קרקע חקלאית 42 אחוזים וארכיאולוגיה 16 אחוזים. סכום כל השימושים האלה בקיזוז השטחים החופפים מגיע ל־92 אחוזים. משמעות הדבר היא שיתרת השטחים הלא מיועדים מסתכמת ב־8 אחוזים בלבד. החלוקה הפנימית של היתרה הזאת היא כדלקמן: המדינה ורשות הפיתוח כ־1.4 מיליון דונם, וקק"ל 100 אלף דונם.

מתוך היתרה הזאת 0.6 מיליון דונם מצויים כיום בתכניות של מינהל מקרקעי ישראל, והם פזורים על פני כל הארץ. במקביל גם משרד הבינוי והשיכון עוסק בתכנון של שטחים בסדר גודל של 0.5 מיליון דונם. משמעות הדבר היא שסך כל התכניות הנמצאות במערכת התכנון בכל רמות התכנון – החל בתכניות אב וכלה בתכניות מפורטות – היא רק 1.1 מיליון דונם.

אחת המסקנות מתוך הנתונים האלה היא שכל נושא הציפוף של השטח הבנוי חייב לקבל עדיפות שונה לחלוטין. תכנית פינוי-בינוי שמוביל משרד הבינוי והשיכון חייבת לקבל עדיפות שונה. מסקנה נוספת היא שאנחנו חיים במדינה שרוב שטחיה תפוסים. נכון שאי אפשר לומר שהם תפוסים לעולמי עולמים, אבל זה המצב כרגע.

התנתקות – הזדמנות לפיתוח הנגב או עוד החמצה?

אורי נעמתי
יו"ר המועצה האזורית אשכול

כאשר הייתי ילד, בשנות החמישים, היו בארץ מספר שנות בצורת קשות מאוד. בבצורת השלישית, כשהמצב היה באמת קשה מאוד, קראו חברי הקיבוץ שבו גדלתי ללוי אשכול, בתקווה שיפתור מספר בעיות; כשהגיע אשכול התחילו החברים לשטוח בפניו את הצרכים. צריכים מזרעה חדשה; דרוש טרקטור חדש; צריך את זה וצריך את זה. אשכול האזין בקשב רב ובסופו של דבר אמר: "קינדערלך (כינוי חיבה לילדים בידיש), יהיה לי יותר זול לשכן אתכם בשני בתי שיכון בתל אביב." באותם ימים עדיין לא היו בארץ גורדי שחקים. אשכול צדק, אבל רק מבחינה כלכלית, כיוון שההתיישבות בנגב באותם ימים כלל לא נמדדה במונחים כלכליים. כך היה אז. אבל גם כיום המצב אינו שונה בהרבה, כיוון שגם ההתיישבות בחבל עזה אינה עומדת בקריטריונים כלכליים. ולא רק ההתיישבות זו, כי גם אם נבחן את כל המפעל הציוני, נציב אותו על גיליון של "אקסל" בצורה מסודרת ונבחן אותו בריבית נורמלית, לא בטוח שהוא יעמוד בקריטריונים הכלכליים. זהו גם מעמדה של ההתיישבות בנגב, ומן הטעם הזה אסור לנו לשפוט אותה רק על פי העלויות הכספיות. כך או כך, דבר אחד ברור: מבחינתה של מדינת ישראל יש לנגב יתרון כלכלי עצום, משום שהוא האזור הגיאוגרפי היחיד שבו אין למדינת ישראל בעיית קרקע.

בתחומי המועצה האזורית שאני עומד בראשה חיים 10,500 תושבים. זו המועצה היהודית הגדולה ביותר בנגב. 10,500 תושבים על פני 760 אלף דונם – בערך פי שניים מרצועת עזה. בתוך השטח הענק הזה מצויים רוב השטחים החקלאיים של יישובי גוש קטיף, והתושבים החרוצים והמסורים האלה מעבדים אותם יום יום, שעה שעה. במועצה שלנו קיים עוד דבר מה ייחודי: לתחומיה עברו תשעה יישובים במסגרת פינוי סיני. תשעה יישובים הכוללים שבעה מושבים ושני קיבוצים. עשרים שנה חלפו מאז, וכאשר כוחנים מה עלה בגורלם של יישובים אלה, מגלים תופעה מעניינת: מושב שעבר כקבוצה, עם המנהיגות של המושב ואנשים שידעו מראש

מה הם רוצים והקימו לעצמם בית חדש בתחומי המועצה שלנו – פשוט הצליח בגדול, הרבה יותר ממושבים שעברו כבודדים או כקבוצות מפוצלות.

דוגמה מצוינת לתופעה זו ניתן למצוא בעין הבשור, המושב החזק ביותר בתחום המועצה שלנו, המורכב ברובו מיוצאי שדות. את התופעה הזו חקרו גם עובדים סוציאליים, לא רק כלכלנים. עובדת סוציאלית בשם רינת גילי עשתה עבודת עומק 15 שנה אחרי הפינוי, וחקרה מה קרה לאותם מפונים. התוצאה הייתה ממצאים מרתקים שראוי ללמוד מהם לגבי ההתנהגות כלפי המפונים העתידיים. המחקר חשף 10 משתנים עיקריים שהיו ההסבר לתופעת ההסתגלות למקום החדש. משתנה מספר 5 ברשימה הוא שהגורם שעוזר באופן המשמעותי ביותר להתמודדות עם בעיית ההתנתקות היה המשפחה. משתנה נוסף בעל חשיבות רבה להסתגלות היה תנאי המגורים ביישוב החדש. משמעות הדבר היא שהמעבר ביחד, כקהילה, תומך בעקור או במפונה. תמיכה מסייעת כזו אינה יכולה להיות בעלת משמעות לגבי אנשים העוברים בנפרד, אחד אחד, אפילו אם הם עוברים ליישוב עירוני מסודר כמו מצפה רמון.

אם בוחנים את ההרכב הדמוגרפי של המתיישבים העתידיים להיות מפונים על פי תכנית ההתנתקות, ברור כי מדובר באנשים שניתן להגדירם כמלח הארץ. מדובר באנשים ששיקולים כספיים מעולם לא הניעו אותם, וגם בעתיד לא הכסף יעמוד במרכז הווייתם. אלה אנשים שיכולים ללא קושי לשרת היטב את המטרה הלאומית של יישוב הנגב ופיתוחו. הם מתאימים בדיוק לעבור להתגורר בתחומי המועצה שלנו. הם בלאו הכי אוכלוסייה חקלאית: 400 משפחות שזה שנים עוסקות בעיבוד הקרקעות בתחומי המועצה האזורית שלנו. הם מתאימים לנו, ואנו מתאימים להם, גם בגלל העובדה שיש לנו עתודות קרקע, שקיימות נחלות פנויות, שיש מים, ושקיימת אפשרות לקלוט אותם גם ביישובים קיימים וגם ביישובים חדשים שניתן להקים.

לדעתי מדינת ישראל תחמיץ הזדמנות היסטורית אם נציגה יעודרו את המפונים מגוש קטיף לעבור לאשקלון. הם לא מתיישבים עירוניים. בעיר הם ילכו לאיבוד. מקומם הטבעי הוא אצלנו. במסגרת הפתרונות שהמדינה מבקשת למצוא למפונים האלה, חובה להציע להם לבנות את חייהם מחדש במסגרת יישובים חדשים, שיקלטו אותם כקהילה הומוגנית. וכיוון שכדי להקים יישוב חדש דרוש זמן, חשוב שהמדינה

התנתקות – הזדמנות לפיתוח הנגב או עוד החמצה?

תקבל החלטות כבר עכשיו ותתחיל לבצע אותן. תכנון יישוב מוכן לשיווק עולה מיליון ש"ח. זה אינו סכום משמעותי ביחס לכל הפיצויים שיידרשו לכל מפוני רצועת עזה. וגם אם המדינה תשקיע כמה מיליוני ש"ח בתכנון יישובים שבסופו של דבר יהיו מיותרים – לא ייגרם לה נזק משמעותי. התכנון צריך להתחיל מחר בבוקר. אין זמן. ואם נרצה, זה אפשרי. על כולנו לזכור היטב כי ההתנתקות היא הזדמנות היסטורית לפיתוח הנגב. אם לא נבצע אותה בשום שכל ועל פי הצרכים הלאומיים של ישראל – תהיה זו עוד החמצה היסטורית.

ההיסטוריה של הפינויים חוזרת על עצמה ועל שגיאותיה; הפינוי לא יתרום לפיתוח הנגב

פרופ' יהודה גרדוס
אוניברסיטת בן-גוריון

הדיבורים על ההתנתקות מרצועת עזה, הניצבים כיום במרכז העניין הציבורי במדינת ישראל, מזכירים לי את הפזמון מימי מלחמת העצמאות – "רבותי, ההיסטוריה חוזרת". כאיש הנגב החוקר את הנגב, וכמי שעוסק בתחום הגיאוגרפי זה עשרות שנים, כבר השתתפתי בשני מעמדי פינוי מן הסוג הזה. עכשיו, בפעם השלישית, אני מקווה שההיסטוריה לא תחזור על עצמה באופן המקובל, שלפיו איש אינו לומד מן ההיסטוריה.

הפעם הראשונה שלי הייתה בשנת 1982. בעקבות הסכם קמפ דייוויד הוקם כארץ צוות מתכננים, ואני ביניהם, שעמל ימים ולילות על הכנת תכנית לפיתוח הנגב לאחר פינוי כוחות ישראל מסיני. החלומות היו מרהיבים, אבל התוצאות מבחינת פיתוח הנגב היו עגומות מאוד. לא אגלה דבר חדש אם אספר כי בנגב הוקמו בסיסים צבאיים חשובים מאוד לביטחון המדינה, בתכנון מפורט ומדויק על פי הצרכים של משרד הביטחון. אבל את המשרד הזה לא עניינו הצרכים של המגזר האזרחי, וגם לא הקמת יישובים חדשים. התוצאה היא שהנגב נותר, לאחר הפינוי, פחות או יותר כפי שהיה.

הפעם השנייה הייתה מסוף שנות השמונים עד תחילת שנות התשעים, כאשר החל לגאות גל העלייה ההמונית מברית המועצות לשעבר. גם אז הקימה ממשלת ישראל צוות תכנון לפיתוח הנגב, שגם בו היה לי הכבוד להיות שותף. גם אז הנחו אותנו תקוות עצומות. הצוות, בראשות האלוף הרצל שפיר, הכין תכנית שנקראת "קדמת נגב". התכנית דיברה על 400 אלף עולים שיגיעו לנגב ויגרמו למהפכה גדולה. זה היה החלום. אולם המציאות הייתה עגומה במידה מסוימת, אף כי עגומה פחות מאשר בסיבוב הראשון. אמנם לא כל הציפיות והתכניות התממשו, אך בכל זאת הגיעו לנגב 120 אלף עולים מברית המועצות לשעבר ושינו את פני עיירות הפיתוח

ההיסטוריה של הפינויים חוזרת על עצמה ועל שגיאותיה; הפינוי לא יתרום לפיתוח הנגב

בנגב, את חיי החברה כהן ואת הפעילות התרבותית. ברור לחלוטין כי גיאוגרפים והיסטוריונים שילמדו את תולדות הנגב יראו בתקופה הזאת, בתחילת שנות התשעים, תקופה חשובה מאוד בתולדות התפתחות הנגב.

**"הגישה הראויה
לפיתוח הנגב
חייבת להיות שונה
לחלוטין. היא
צריכה להתמקד
בחיזוק הקיים יותר
מאשר בתוספת
יישובים חדשים."**

הפעם השלישית מתרחשת ממש עכשיו. גם הפעם הזו אפופה ציפיות גבוהות מאוד. בשעה שכולם מדברים על התנתקות ועל פינוי רצועת עזה, שבעקבותיו יבוא אולי פינוי גדול גם מיהודה ושומרון – עדיין הכל דיבורים. הפסימיות הממלאת אותי בעקבות העובדה שלא למדנו מן ההיסטוריה ממשיכה להדאיג אותי ולהעצים את החשש שגם הפעם יהיה פינוי, אבל לא ברור מה הוא יעשה לנגב. נכון שבניגוד לסיכוב השני, שבו הגיעו לנגב יותר ממאה אלף תושבים חדשים, הפעם מדובר רק בכמה אלפים, אם בכלל. אבל מבחינת

פיתוח הנגב, גם אם יגיעו אליו כמה מאות משפחות בשלב הראשון, ואולי כמה אלפי משפחות בשלב השני – אפשר וצריך לנצל את האפשרות הזו כדי שהנגב יתפתח טוב יותר ולא יישכח.

כדי להבין מה משמעות הנגב למדינת ישראל, ראוי לבחון מספר נתונים גיאוגרפיים-דמוגרפיים. בנגב מתגוררים כ-7 אחוזים מאוכלוסיית המדינה, שהם כ-600 אלף איש הפזורים על שטח המהווה 62 אחוזים משטחה של המדינה בתחומי הקו הירוק. זוהי עתודת הקרקע הגדולה ביותר של מדינת ישראל. עתודה בעלת פוטנציאל עצום לקליטת תושבים חדשים, כיוון שהיא דלילת אוכלוסין. בפועל לא כל השטח העצום הזה עומד לרשות ההתיישבות. חלקים גדולים מהנגב תפוסים על ידי שמורות טבע, שטחי אש, אזורי תעשייה ועוד. אך למרות זאת עדיין קיימים בנגב שטחים פנויים להתיישבות יותר מאשר בכל אזור אחר במדינת ישראל. למרות העובדה הברורה הזאת, אינני חסיד של שיטת הקמת יישובים חדשים. הגישה הראויה לנגב, לדעתי, חייבת להיות שונה לחלוטין. היא חייבת להתמקד בחיזוק הקיים יותר מאשר בתוספת יישובים.

כדוגמה אפשר להביא את הוויכוח הגדול שניטש לפני מספר שנים במועצה הארצית

לתכנון ולבנייה בקשר ליישוב חדש שתכננה להקים קבוצה מבני המעמד הבינוני ומעלה, אנשים עשירים מתל אביב שביקשו לבנות את ביתם לפתחו של המכתש הגדול, כשלושה-ארבעה קילומטרים מירוחם. על פניו הרעיון נראה נהדר, אבל איכשהו הגיעה תכנית היישוב לדיון בכג"ץ, ובג"ץ החליט לא להקים את היישוב הזה. לדעתי הייתה זו החלטה נכונה מאוד. לנגב לא נדרש יישוב של חבר'ה שעתידיים לבוא ולבלות בו את סוף השבוע שלהם. לעומת זאת, אילו היו החבר'ה האלה באים ואומרים: "אנחנו רוצים להקים שכונה בירוחם", הייתי מברך על כך משני טעמים. האחד – טוב שאנשים בעלי יכולת יבואו להתגורר בנגב. השני – קבוצה איכותית כזו הייתה יכולה לתרום לחיזוקו של היישוב הבעייתי ירוחם.

כל מי ששמח לדעת כי בנגב מתגוררים כ-600 אלף תושבים, חייב לעצור לרגע ולפלח את הנתון הדמוגרפי הזה. מסתבר כי מתוך האוכלוסייה הזו כ-180 אלף הם בדרוים, כלומר כרבע מאוכלוסיית הנגב, ומספרם הולך וגדל בגלל הריבוי הטבעי, המגיע בקרב הדרוים להיקפים של 4-5 אחוזים בשנה. נוסף על כך יש לדעת כי בנגב קיימת, במובהק, הגירה שלילית, בעיקר הגירה שלילית יהודית. מספר היהודים העוזבים את הנגב גדול משמעותית ממספרם של אלה הבאים אליו, וזאת בעיקר בעיירות הפיתוח וכיישובים החקלאיים.

התהליך הזה אינו אסון טבע בלתי ניתן לשליטה. עובדה: כשהוחלט לחוקק את חוקי הנגב, שבמסגרתם ניתנו הטבות לתושבי הנגב, ההגירה השלילית מהנגב פסקה, ומאזן ההגירה הפך להיות חיובי. כלומר באמצעי פשוט כמו מתן הטבות, ניתן לשכנע אנשים להמשיך להתגורר בנגב ולא לעזוב.

בהקשר הזה יש הטוענים כי ניתן "לקרב" את הנגב למרכז הארץ אם הרכבת למרכז הארץ תהיה נגישה וזמינה לתושבי הדרום. נכון כי בשנים האחרונות השתפרו מאוד שירותי הרכבת, אבל בפועל מסתבר כי הרכבת קירבה אל המרכז רק אוכלוסייה של בני המעמד הבינוני, אלה המסוגלים לעבוד בשירותים, במחקר ובפיתוח ויכולים להרשות לעצמם לשלם 500-650 ש"ח לחודש עבור נסיעה ברכבת לתל אביב. אנשי שיכון ד' בבאר שבע, תושבי ירוחם, אופקים ואף נתיבות, אינם מסוגלים לשלם את הסכומים האלה. נכון כי רכבת ישראל מעניקה כרטיס שבועי או חודשי בתנאים מועדפים לאנשים המתגוררים כפריפריה של תל אביב, אך היא אינה נותנת את האפשרות הזו לתושבי באר שבע, וחבל. כי אם באמת היה המחיר סביר, יכול

ההיסטוריה של הפינויים חוזרת על עצמה ועל שגיאותיה; הפינוי לא יתרום לפיתוח הנגב

להיות שחלק מהמובטלים בנגב מוכה האבטלה היו יכולים להגיע למרכז הארץ ולמצוא שם עבודה.

**"בנגב מתגוררים
כ-600 אלף
תושבים; הפילוח
הדמוגרפי
חושך שמתוך
האוכלוסייה הזו
כ-180 אלף הם
בדוים, כלומר
כרבע תאוכלוסיית
הנגב, ומספרם
הולך וגדל בגלל
הריבוי הטבעי,
המגיע בקרב
הבדוים להיקפים
של 4-5 אחוזים
בשנה."**

גם הרכב האוכלוסייה בנגב מקוטב מאוד ובעייתי. מצד אחד קיימת האוכלוסייה הברווית, שרמת חייה היא הנמוכה ביותר בחברה הישראלית, ומצד אחר קיימים תושבי עיירות הפיתוח, שרמת הרווחה שלהם והסטטוס החברתי-כלכלי שלהם נמוכים, ואפילו נמוכים מאוד. נוסף על אלה קיימים יישובים כמו ערד או היישובים הקהילתיים עומר, מיתר ולהבים, המצויים בסטטוס חברתי-כלכלי גבוה יותר. משמעות הדבר היא שבנגב קיימת בעיה חברתית. קיים קיטוב מסוכן. האמת היא שהנגב זקוק יותר מכל דבר אחר לאוכלוסייה מן המעמד הבינוני. אך אוכלוסייה כזו לא מגיעה, ואפילו מתרחש תהליך הפוך. אוניברסיטת בן גוריון שבבאר שבע יכולה להוות דוגמה ברורה לתהליך: רבים מחברי האוניברסיטה, בעקבות פתיחת קו הרכבת המהיר, פשוט עברו להתגורר בתל אביב, במרכז. הם אמרו לעצמם: למה לנו לגור בבאר שבע? אנחנו יכולים להגיע לבאר שבע בתוך 40 דקות, ללמד באוניברסיטה, לנסוע בחזרה ולגור באזור שרמת התרבות ואיכות החיים בו גבוהות יותר. כך התרחש התהליך שהביא לכך שהרכבת לא שירתה היטב את האינטרס החברתי בנגב.

את הבעיה הזו יכולה לפתור האוכלוסייה הטובה שתפונה מרצועת עזה ואולי מצפון השומרון, ומאוחר יותר גם ממקומות אחרים. זו אוכלוסייה חזקה מהמעמד הבינוני, אוכלוסייה משכילה בחלקה. אם חלק גדול מאוכלוסייה זו היה מגיע לנגב, אין לי ספק שהוא היה מחזק את האלמנט היצירתי-יזמי של אוכלוסיית הנגב. כדי להביא לדרום את האלמנטים החיוביים האלה, אין די בהענקת 200-300 אלף דולר למשפחה. חובת המדינה ליצור מערכת תמריצים שתאפשר למשפחה כזאת להגיע לנגב. על פי נתונים קיימים לא כדאי למפוני רצועת עזה לבוא לנגב. אם המדינה כאמת רוצה

להביא לנגב אוכלוסייה חזקה, אוכלוסייה שיכולה לתרום לאזור – עליה ליצור מערכת תמריצים וגם תעסוקה, שאיננה קיימת בשפע באזור הדרום.

מכל הטעמים האלה ברור לי כי אף שניתן להקים יישובים בנגב – ואני יודע שרבים מהיישובים בגוש קטיף מעוניינים לעבור כיחידה אחת למקום אחר – הייתי ממליץ להם ולממשלת ישראל להעניק לאלה שרוצים לבוא כ"משפחות" תמריצים ראויים, ולשכן אותם ביישוב קיים כמו ירוחם, אופקים ואפילו באר שבע. אין לי ספק שתושבים איכותיים אלה היו משתלבים בסופו של דבר ומעלים את הרמה הכללית של אותו יישוב.

כל מי שבוחן את תכניות התמ"א השונות יכול להבחין – למשל בתמ"א 35 – כי הפריסה היישובית של ישראל מתרכזת סביב ארבעה מוקדי מטרופולין: המטרופולין הצפוני, חיפה, תל אביב וירושלים. החידוש הגדול של תמ"א 31 טמון בכך שהיא מציבה גם את מרחב באר שבע כמטרופולין. חיזוק באר שבע כמוקד מטרופולין יקרין גם לעבר ערד, ירוחם, מצפה רמון, אופקים, נתיבות ואפילו שדרות. מן הטעם הזה אני ממליץ לשלטונות המדינה כי אם רוצים ליצור תהליך אמיתי של הפניית מתיישבים לנגב, יש לדאוג לכך שהם ישובצו בתוך המערך של מטרופולין באר שבע, על ידי הקמת שכונות ביישובים קיימים ולא יישובים חקלאיים חדשים. אם אנחנו עדיין חיים בחברה חלוצית, בחברה אידיאליסטית, ניתן להחזיר באנשים האלה רוח של חלוציות הקיימת בנגב. זו רוח אחרת מזו הקיימת בירושלים או בתל אביב. התושבים הטובים האלה מפיתחת רפיח התיישבו במקומותיהם על בסיס אמונתם כי השטחים האלה הובטחו להם על ידי הקדוש ברוך הוא. את האמונה הזו ניתן לגייס גם למטרות פיתוח הנגב.

אני מאמין כי אם הממשלה תעמוד מאחורי התכנית הזאת, חלק משמעותי מהתושבים האמורים להתפנות עשויים להתיישב במקומות כאלה. מחירן של הווילות הקיימות כיום בעומר, במיתר ובלהבים אינו מגיע ל-250 אלף דולר. ערכן בשוק הנדל"ן נמוך יותר. כלומר כל מתיישב יכול לרכוש וילה במיתר, בלהבים או בעומר, ובכך לתרום לאכלוסו של הנגב.

למרבה הצער, המבנה השלטוני של ישראל פועל נגד פיתוח הנגב. וכפי שהדברים נראים כיום, נראה לי שגם בסיבוב השלישי של הפינויים תחזור ההיסטוריה על עצמה, ואיש לא ילמד משגיאות העבר איך לתקן את העתיד.

"תכנית ההתנתקות מרצועת עזה היא תולדת ההכרה של ממשלת ישראל, כי המציאות של הטרור הפלשתיני מחייבת שינוי בסטטוס־קוו; השינוי הנדרש הזה מאלץ אותנו, לא מתוך שמחה או חדווה, לקבוע סדרי עדיפויות חדשים לחברה הישראלית; נקודת המוצא הבסיסית כיום היא שישראל חייבת להתכנס לתוך השטחים שבמסגרתם ניתן להבטיח את אופייה היהודי של המדינה."

"בתזכיר הצעת החוק שעל פיו ראש הממשלה הוא הקובע מהו האזור המפונה ומה מועד הפינוי שאחריו אסור עוד להיכנס לתחום המוגדר – אין היגיון משפטי; על פי המצב החוקתי דרושה להצעת החוק השלמה ב'צו סגירה' של המפקד הצבאי, החייב לקבל את החלטתו על פי השאלה אם הסגירה נעשית 'לתכלית ראויה', ואם כן – האם ההחלטה נתקבלה בהליך הנכון; חוות דעת משפטית קובעת שההחלטה לא נתקבלה בהליך הנכון."

"ישראל חייבת להחליט מהר ככל האפשר על גבולותיה, כדי שתהיה לה לא רק שליטה על האדמה אלא גם בעלות על האדמה; במסגרת זאת חובת ישראל לקבל החלטה שפירושה שהגושים העיקריים של ההתיישבות היהודית ביהודה ושומרון יישמרו בריבונות ישראל ובבעלותה, אבל מרבית הקרקע תעבור לרשות אחרת."

"כדי להציל את ישראל מאימתו של האיום הדמוגרפי, יש להתנתק מהעם הפלשתיני, ובעיקר מיהודה ושומרון ומרצועת עזה, ולהתכנס אל תוך תחומי הקו הירוק; התנתקות זו חייבת להתבצע כפעולה מהירה וחד־צדדית, מבלי להמתין לתוצאות של משא ומתן; ההתנתקות אמורה להיות שלב ראשון ומכריע בדרך ליצירת רוב יהודי בישראל."

"המתיושבים העתידיים להיות מפונים על פי תכנית ההתנתקות יכולים לשרת היטב את המטרה הלאומית של יישוב הנגב ופיתוחו; זו אוכלוסייה חקלאית שזה שנים עוסקת בעיבוד הקרקעות בתחומי המועצה האזורית אשכול ומתאימה להתיישב בה, כיוון שבתחומיה קיימות עתודות קרקע ונחלות פנויות, יש מים וקיימת אפשרות לקליטתם גם ביישובים קיימים וגם ביישובים חדשים."